

1925 чылдың август
31-де үнүп эгелээн

ШЫН

№ 63
(18183)

2012 чылдың
июнь 7,
четверг

Садар өртээ
5 рубль.

Ниитилел-политиктиг солун

e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru

ИЮНЬ 8 – Социал ажылдакчының хүнү

Байыр чедиришкени

Тываның хүндүлүг социал
ажылдакчылары!

Профессионал байырлалчылар
тур изиг байыр чедиришкенин
үлээп ал көрүңер!

Социал ажылдакчының хүнү –
илелдин амыдыралында чурт-
коннуң социал камгала ал-
арының бедип олурар ролун
көрүп турарының демдээ
турар.

Амыдырал-чуртталганың берге
илдарына таварышкан кижилер
дузалажып, оларга мораль-

дыг болгаш материалдыг детким-
чени доктаамал чедирип турар
буянның ол иштиң ажылдакчыла-
рының мурнунга күрүнө улуг бол-
гаш бедик харыскалганы, даалганы
салган. Силерниң дузаңар улуг
назынның кижилерге, инвалидтер-
ге, хөй уругларлыг болгаш ханды-
рылгазы кошкак өг-бүлелерге
болгаш чурттакчы чоннуң кошкак
камгаладыг кезээне угланган.

Чоок улузун камгалаар, оларга
дуза кадары деп чаагай билишкени
кижи бүрүзүңге билдингир болгаш

чоок. Силерге ол дээрге хүн бүрү-
нүң күш-ажылы-дыр. Ынчангаш
силер чугула ол ажыл-чорудулга-
ны кылып, дуза хереглээн улуска
буянның, чаагай сеткил-биле ки-
чээңгейлиг бооп, оларның берге
айтырыгларын ханы билип, хүлээп
ап, дузалажып турар силер.

Тываның социал камгала ады-
рында бөгүндө чүс-чүс специалис-
тер чонунга дуза кадып ажылдап
турар. Социал камгала албан
черлериниң техниктиг хандырыл-
газы чыл санында экижип турар.
Тускай тургустунган бригадалар
ырак черлерде чурттап турарларга
оларның бажыңарына чедип,

дузазын кадып турар. Буянның ол
ажыл-чорудулгага республиканың
коммерциялыг эвес организация-
лары идепкейлиг кижип турар.
Бистиң аныктарывыстан волон-
терлар социал камгала адырында
кижиге ынак, кичээңгейлиг болу-
рунунуң езулуг школазын эртип
турар.

Социал ажылдакчылар моон-
даа сонгаар бедик профессионал
чоруу-биле, хамааты харыскал-
лы-биле, кижилерге дузалап кээ-

ри-биле ылгалдыг болурунга бү-
зүрелдиг бис.

Ниитилелге эргежок чугула
херек силерниң чик эвес ажылы-
нарны үнелеп, четтиргенивисти
илердип турар бис. Чүрөктеринер-
ниң чылыын берип турар улузу-
нарның хүндүткелинге төлөптүг
силер.

Силерге быжыг кадыкшылды,
аас-кежикти, чаагай чорукту, ажы-
лыңарга чаа-чаа чедишкениңерни
күзедивис!

Тыва Республиканың Баштыңы – Чазааның
Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин)
Даргазы К.ДАВАА.

Чаа томуйлаткан сайыт-биле интервью

Роман КАЖИН-ООЛ: «КЫСКА ХУУСАА ДУРГУЗУНДА КҮҮСЕДИР»

Республиканың Чазаанда кадрлар талазы-биле чаартылгалар
и-даа уламчылап турар. Аңаа хамаарыштыр чаа томуйлаткан
айыттар сонугалды болдуруп турары чугаажок. Ынчангаш
арның бирээзи, ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика сайыды
Роман Кажин-оол келир үеде ажыл-чорудулгазының дугайында
ныштырган.

**Роман Викторович, Тываның
энергетика адырынга ажыл-ижиңерниң
уржулгазы улуг болгай, ынчалза-даа
чин бирги мергежиңер – авиация
инженерлериниң болгаш ужура
арны ажылгаарының талазы-биле
инженер-механик ышкажыл.**

1994 чылда Москва хоорайның
авиациязының күрүнениң техниктиг
ситедин дооскан мен. Республиканың
албан черинге мээң мергежилемге
ажыл чок болганындан Кызылдың
ажыл-ишчи оруумну эгелээним ол.
Дың дургузунда турбина салбырының
изинден эгелээш, ПТО-нуң даргазын-
ыр ажылдаан мен.

**Бо байдалга Кызылдың ЧЭТ-тиң
Тыва инженер-энергетиги база си-
ңачаңар Виктор Салчакович Кажин-
уг салдарны чедирген боор, аа?**

Ийе, ол мени мергежилем аайы-биле
гаар дээди эртемни база сиңгээдип
иче шуут албадапкан деп болур. Оон
да Красноярск хоорайның күрүнениң
тиг университетинге «чылыг электри-
яларының инженери» деп тускай
ичедип алган мен. Ынчангаш ол үеде
ишудургу негелдези болгаш арга-
дээш ам-даа четтиргенимни иле-
мен.

**Кызылдың ЧЭТ-ти силерниң өг-
реге, чоок болгаш төрөөн албан чери-
ңап болур ышкажыл?**

Ачамның болгаш мээң ажыл-ишчи
гамның хөй кезин бо бүдүрүлгеге
Амгы үеде ол чеже-даа өскерлип,
иңип турза-даа, мээң аңаа хамаа-
эки болуп арткан.

**ТР-ниң үлетпүр болгаш энергетика
ырының бирги оралакчызы албан-
га 4 чыл ажылдаан болгай силер,
де сайыт кылдыр томуйлаткан. Чаа
дужаалыңар аайы-биле ажыл-чору-
нарның кол-кол талаларын
айлап алдыңар бе?**

Ынчанмайн канчаар. Республиканың

ТР-ниң үлетпүр болгаш энер-
гетика сайыды Роман Кажин-оол.

удуртулгазы бистиң яамывыс мурнунга
тодаргай сорулгаларны салган. Ону барым-
даалап, амгы үеде эң кол ийи углаанныыш-
кын-биле ажылдаар бис. Бирээде, модуль-
дуг чылыг электри станциязының тудуу
(ЧЭС-2), оон түңнелинде энергия чедиш-
пезиниң дугайында чидиг айтырыг шийтир-
леттинер ужурулуг. Ийде, технологтуг чаар-
тылгаларның амгы үе-чадазынга кол чүүлдер
– энергия камналгазын болгаш энергияны
чедимчелиг ажылгаарың херек кырында
боттандыраары болур.

**ЧЭС-2 тудуунуң төлөвилели
амдыгаа дээр суртаал үезинде чоруп
турар ышкаш сагындырар...**

– Чок, ол ындыг эвес. Тывага бодунун
генерациязы чугула херек деп чүүлү чогуур
органнарга бадыткаар дээш эвээш эвес
күштү үндүргөн. Мында Тываның Баштыңы
Шолбан Валерьевич Кара-оолдун үлүг-
хуузу улуг. Республикада энергия чедиш-
пези дээрге-ле келир үеде оон девискээ-

ринге улуг инвестиция төлөвилелдерин херек
кырынга боттандыраарыңа шаптаразын-
нарны тургузар деп, Шолбан Валерьевич
РФ-тиң Чазаанга-даа, инвесторларга-даа
катап-катап чугалап келген. Амгы үениң тех-
нологтуг негелделеринге дүүшкен, 300 МВт-
тен эвээш эвес күчүлүг ЧЭС-2-ни ажылгалче
киирер болза, чылыг база электри
энергиязының чедишпезиниң чидиг айтырыг
шиитпирлеттинер деп үстүнде база айыттым.

**Чадаана хоорайга чедир чаа электри
дамчыдылганының шугумнарының тудуу
бо айтырыгны шийтирлеп болбас бе?**

– Тыва Республиканың Баштыңы
Шолбан Кара-оол Кызыл – Чадаана ЛЭП
тудуун 2011 чылда эгелээр деп сүмелээр-
гө, ынчан РФ-тиң Президентизи Дмитрий Мед-
ведев ону деткип, а федералдыг четкилер
компаниязы (ФСК), төлөвилелдин херек
кырында боттанылганының хуусаазын
чоокшуладыр чылдырган. Улуг вольтулуг
электри шугумнарының узуну ниитизи-биле
240 километрге дең. Бо электри шугум-
нарының тудуун 2014 чылда ажылгалче
кирип база 4 подстанцияны чаарткан
соонда электри хандырылганының хемчээли
220 МВт чедир өзер. Бедик вольтулуг
магистралдыг ийи шугум дээрбек хевирлиг
кылдыр тутчур, оон ачызында республика-
ның чурттакчыларының электри энергиязы-
биле хандырылганы улам быжыгар. Ын-
чалза-даа бистиң энергия чедишпезиниң
дугайында чидиг айтырывыс моон-биле
шиитпирлеттинмес, ынчангаш бо талазы-
биле кол сорулганы күүседир, ону херек
кырында боттандыраары чугула.

**Тургустунган ийи мобильдиг газ
турба станциялары-даа дузалавас бе?**

– Олар дээрге регионга электри
дамчыдылганының бүзүрелдин хандыраар.
Тывага болган чер шимчээшкениңериниң
соонда РФ-тиң Энергетика яамызы, «ФСК
ЕЭС» ААН-ниң удуртулгазы, «Мобильдиг
ПТЭС» ААН-ниң даргалары бисти деткип,
канчаар-даа аажок улуг ачы-дузаны чедир-
ген, оларга четтиргенивисти илеретпес арга-
жок. Чижээлээрге, каш хүн бурунгаар, июнь
4-те, 22, 5 МВт күчүлүг ийги газ турба элек-
три станциязын ажылгалче кириген. Озал-
ондак, үрөлишкениңер болган таварылгада
45 МВт күчүлүг электри хандырылганын
бергедээшкени чокка дамчыдып болурунун
аргазы бар (бүдүн чай дургузунда респуб-

ликаның чурттакчыларының электри энер-
гиязын хереглээнинге дөмей). Ынчалза-даа
ол дээрге биске немелде энергияны бербейн
турар, ону чүгле баш удур көрдүмүзүн
таварылгаларда ажылгаар-дыр ийин.

**Ынчаарга ЧЭС-2-ниң тудуу кайы үе-
чадада чоруп турарың, Роман Викторович?**

– ЧЭС-2-ниң тудуунуң эң не таарымчалыг
хевирин дилээр деп сорулга бистиң мурну-
вуста салдынган. Чоокта чаа ТР-ниң Чазаа-
ның ажылчын бөлүү Курган облазынга (ында
база энергия негелдезилес) барып чораан.
Ында мындыг хевирлиг станцияның тудуу
доостурунун кырында келген. Станция бой-
дус газы-биле ажылдап турар. Олар стан-
цияның тудуун 3,5 чыл дургузунда инвес-
торларның акша-хөреңгизи-биле доозупкан.
Бистиң таладан бо тудугнуң хевирин эки,
таарымчалыг, дүрген бүдөр деп санап турар
бис. Ам чүгле тудуг ажылдарын кым
чорударың деп айтырыг арткан. Манаар үе
чок, тудугну дүрген эгелээри чугула.

**Ынчаарга бүзүрелдиг болгаш тудугну
саадатпайн эгелээр инвестор херек апар-
ган бе, Роман Викторович?**

– Ийе, шын чугаладыңар. Бо тава-
рылгада партнернуну сонуггалы улуг болур
ужурлуг. Ындыг партнер, инвестор бар –
Тываның даг руда компаниязы (ТГРК). 300
МВт күчүлүг ЧЭС бир чылдың дургузунда 2
млн. чедир тонна хөмүр-дашты хереглээр.
Станцияның одалгазынга кол нуурузунда
хөмүр-дашты ажылгаар чүве болганда, бо
байдал ТГРК-га идигни бээр деп санаар мен.
Ынчалза-даа бо чаңгыс ол эвес, өскелерин
база өөренип көөр, чүге дээрге бо ажыл-
чорудулганы дүргедедири биске чугула
болуп турар.

**Энергияны чедимчелиг ажы-
лаарының дугайында тема Тыва
Республика талазы-биле кандыг деңгелде
чоруп турарың?**

– «Энергия камналгазының база
энергияны чедимчелиг ажылгаарының
дугайында» № 261 федералдыг хоойлуну
хүлээп алган. Ында шупту үлетпүр бүдүрүлге
черлеринге, социал адырларга хамаарыштыр
чаа дүрүмнерни, харыскалганы, технологтуг
нормаларны тодаргайлап айткан. Субъект
бүрүзүнүн сайзыралы езугаар оларны
сагыыр болгаш күүседир.

**Энергия камгалаар лампочкалар
дугайында чугалап турарыңар ол бе?**

– Ийе, оон дугайында база. Эң кол
айтырыг – энергияны чедимчелиг азы кам-
налгалыг ажылгаар деп угаап билири чугула.
Энергияны камнаары кижиниң хүн бүрүде
чуртталгазынга чаңчыл апаар ужурулуг.

(Уланчызы 2-ги арында).

Роман КАЖИН-ООЛ: "КЫСКА ХУУСАА ДУРГУЗУНДА КҮҮСЕДИР"

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

Ылаңгыя удуртукчу орган-нарда ажилдап турар кижилер онза харысалгалыг болуп, өскелерге үлгөр-чижээн көргүзөр. Херээ чок турда-ла, телевизору, компьютерни, эрги хевириниң чырык лампочкаларын ажыглаары хатче акша октааны-биле дөмей. Ооң уржуундан та чеже бойдус курлавырлары чарыгдатынып, чылыг, чырык дамчыдар технологтуг дериг-херекселдер эргилеп турар боор чүве.

— **Бо талазы-биле кандыг хемчеглер чорудуп болуру?**

— Амгы үеде Кызыл хоорайның мэриязы-биле кады хоорайның кудумчулар чырыдылганың системаның чаартыр дугайында төлөвилелди херек кырынга боттандыра дээш ажилдарны чорудуп турар бис. Кудумчуларда бар 5 муң чырык дериг-херекселдери ("кобралар") 200-тен 450 Вт электри күжүн чарыгдап турар. Хоорайның мэриязы ол дээш чылдыңна 9-10 млн. рубльди төлөп турза-даа, эки талаже көскү өскерилгелер чок. Чырыдылга системаның чаартыр ажилдарны күүседип болгу дег инвесторлар-биле чугаалажып турар бис. Энергия камнаар лампочкаларны (олар чүгле 50-70 Вт чарыгдаар) немелде тургузуптар болза, электри энергиязын ажыглааны дээш 2 млн. чедир рубльди төлээр алаар. А камнап алган акша-хөрөңгини чырыдылга системаның чаартылганыңче

чарыгдаар. Мону кады демнежип тургаш, ыяап-ла күүседир бис.

— **Хайыракан, Хову-Аксы суурларда котельнаяларны "бюджет акшазы чиир" албан черлери дээр болгай. Оларның дугайында чүнү чугаалап болур силер?**

— Чылыг болгаш электри энергиязының чарыгдалын санаар херекселдиг, хөмүр-даш шыгжаар складтыг, чылыг дамчыдар чаа четкилерлиг, суг изидер котлоагрегаттарлыг, модульдуг 3 чаа котельнаяларны Хайыракан суурга август, сентябрь айларда ажилдадыптар боор бис деп аажок идегеп турар мен. Ажыглаарга эптиг, хөй чарыгдалдар негевес, өртээ аар эвес дээн чижектиг чүүлдер чаа котельнаяларны эрги котельнаялардан ылгалы болуп турар. Модульдуг котельнаялар школа, уруглар сады, интернат, Культура бажынын чылыг-биле хандыраар.

— **Хову-Аксы суурда база чаа котельная тудуп турар бе?**

— Ында чидиг айтырыглар хөй, ынчалза-даа ооң тудуун чылдың төңүзүңге чедир доозуптар деп, тудугжулар азаан. Хову-Аксы суурнуң коммунал ажил-агый талазы-биле бергедээшкннериниң хөй кези котельнаяны ажылгалче кириптерге чайлаар деп чүүл билдингир.

— **Республиканың чамдык кожуун төптеринде дизельдер ажилдап турар. Бо таварылгада**

энергияны чедимчелиг ажыглаарының дугайында чугаалаан ажы бар бе?

— Ол дугайында аңгы чугаадыр, бо байдалды сайгарып, чогуур шийтпирлерни хүлээп алыр үе келген. Кожууннар чагырганың даргалары девискээрниң хөгжүл-дезиниң планын езугаар бир-ле дугаар чуртталга хандырылганың объектилериниң талазы-биле ажил-чорудулганы үр хуусаада чиге планнап, дорт сорулгаларны салыр ужурулг деп демдегеп каайн. Кожууннуң девискээринге келир үеде чүү туттунарыл, кандыг объектилер бир дугаарында херек кырында боттанырыл, кайы хире энергия күчү-күжү херегил дээн чижектиг айтырыглар дугайында чамдык кожуун даргалары көңүс билбес болур. Чаңгыс-даа кожуунда мынчага дээр девискээрниң келир үеде хөгжүлдээн езугаар чылыг хандырылганың схемасы бадылаттынмаан. Мындыг байдал үр уламчылаас ужурулг. Тыва Республиканың Чазааның деткимчези-биле тус чер чагырга органның ажилдакчыларының бо талазы-биле ажил-чорудулганын таарыштыраары бистиң база бир кол сорулгавыс деп болур. Чугаалаар болза, бүдүрер ажил-херек хөй, ынчангаш шалыпкын, шудургу ажилдаары чугула.

— **Айтырыгларга харыялап бергениңер дээш четтирдим. Азияна ТАУ чугаалашкан.**

Сарыг-шажын

ГЕШЕ ДЖАМПА ТИНЛЕЙ БАШКЫГА БАЙЫР ЧЕДИРГЕН

Сарыг-шажынның философиязының доктору Геше Джампа Тинлей башкы июнь 5-те мугур 50 харлаан. Ол 19 чылдың дургузунда Тываже кээп, чурттакчы чонга чугула херек лекция-беседаларны кылып келген.

Бо чылын хүндүлүг башкы бистиң республикага тускай программасы-биле келген болгаш ол чүгле найысылалда эвес, а кожууннарда чүдүкчү чон-биле база ужурашкан. Тыва Республиканың Баштыңы-Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оол башкының төртүтүнген хүнүн таварыштыр изиг байыры чедирген. Тываның

Баштыңы философ, докторнуң тыва чоннуң сүлдө-сүзүүн бедик көдүрүп, сарыг-шажынның хөгжүл-дезинче кирип чоруур үлүг-хуузу база тыва черге онза хамаарылгазы, кичээнгеи дээш өөрүп четтиргенин илереткен.

Шолбан Кара-оолдун чугаалап турары-биле алырга, тыва чон Джампа Тинлей башкыны ботта-

рының мерген угаанныг, чоок кижизи кылдыр санап турар болгаш олар башкының кээрин чыл санында четтикпейн манаарлар дээрзин демдегеп, хүндүлүг башкыга ооң өөредиглиг ажил-чорудулганын чаагай чедишкннерни күзээн.

2008 чылда Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Кара-оолдун чарлыгы-биле Геше Джампа Тинлей башкыга эң бедик шаңнал—Тыва Республиканың Орденин тывысканын сагындырып каалы.

Тыва Республиканың Чазааның парлалга албаны.

Көдээ ажил-агыйда

ДЕЛГЕЛГЕГЕ КИРЖИР

Июнь 4-те Чита хоорайга Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүн IX ээлчеглиг өшкү-хой делгелгези ажыттыганы.

Аймак өшкү-хой делгелгезинге Тываның адын камгалап киржири-биле Мөңгүн-Тайга кожууннуң «Мөңгүн-Бүрөн», Бай-Тайганың «Бай-Тал» күрүнениң унитарлыг бүдүрүлгелериниң тайга хевириниң чаглыг, чолдак кудуруктуг тыва хойлары база Эрзинниң «Бай-Хөл» көдээ ажил-агый кооперативинден, «Кызылсая» көдээ ажил-агый корпорациязындан шак ындыг уксааның болгаш чүгле хову хевириниң хойлары ши-

литтинген. Ол ышкаш делгелгеге Бай-Тайганың «Ооруг», Барыын-Хемчиктиң «Бичетей» көдээ ажил-агый кооперативтери совет дүккүр уксаалыг өшкүлерин кириштирер.

ТР-ниң көдээ ажил-агый сайы-дының оралакчызы Сергей Оюн делгелге дугайын чугаалап тура, мынчаар демдеглээн:

— Делгелгеге киржири— аталдар-дыр. Тиилекчилерни автомобиль, трактор болгаш өске-даа көдээ ажил-агый техниказы ыш-

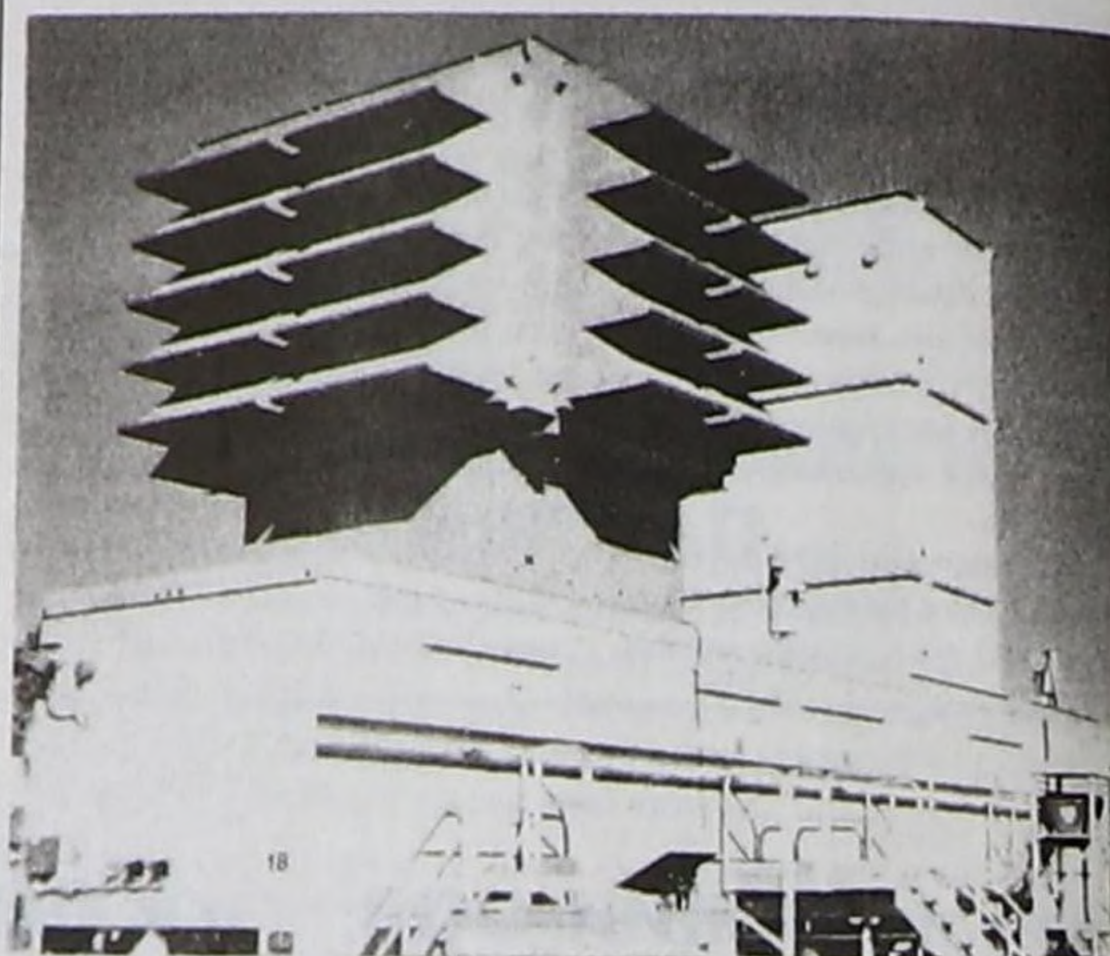
каш өртектиг белектер манап турар. Аңгы-аңгы регионнарның специалистери аразында аргадуржулга солчур аргалыг: практика болгаш теория кырынга кичээлдер, семинарлар болгаш конференциялар эртер. Сибирьде тыва хой уксаазын эки билер болгаш садып алыксаарлар эвээш эвес. Бистиң өгбелеривистиң 300 чыл дургузунда өстүрүп келгени чаглыг, чолдак кудуруктуг хойларыныстың уксаазын кончуг үнелеп турар.

Бистиң кооп.

База бир станция немешкен

БҮДҮН ТЫВАНЫ ХАНДЫРАР

Июнь 4-те "Кызылдың ЧЭТ" албан чериниң де-вискээринге республикада ийи дугаар мобильдиг газ турбина электри станциязының байырлыг ажыдышкыны болуп эрткен. Аңаа ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы Виталий Бартына-Сады ТР-ниң энергетика болгаш үлетпүр сайыды Роман Кажин-оол, "Мобильдиг ГТЭС" ААН-ниң чингини директору Евгений Савинский дээш, оон-даа өскелер киришкен.

Станцияның ишти хевир.

Чер шимчээшкннериниң уржуктарын чайладыр талазы-биле оперативтиг штабтың 2012 чылдың февраль айда болган хуралында Тываның Баштыңы Шолбан Кара-оол-биле РФ-тиң энергетика сайы-дының оралакчызы Андрей Шишкин, "ФСК ЕЭС" ААН-ниң эргеле-линиң даргазы Олег Бударгинниң ужуражылганың түңнелинде Тыва Республикага немелде ийи дугаар мобильдиг электри станциязын тургузарының дугайында шийтпирни хүлээп алган.

Бирги газ турбина электри станциязын тургузарда дөрт ай негеттинген болза, бо удаада ийиле ай иштинде станцияны белеткээш, тургузупкан. Амгы үеде ажилдап турар Кызылдың ЧЭТ девискээринге чаа станцияның дериг-херекселин Подмосковьенде Абакан хоорайның аэропортунга эккээри-биле Россияның агаар флорунун билдингир "Руслан" АН-124 деп улуг самоледун ажыглаан. Дараазында Хакас Республиканың найысылалындан М-54 "Енисей" автомобиль оруу-биле, чежемейниң-даа агаар-бойдус таарымча чок турган болза, мобильдиг станцияны Кызыл хоорайга эккеп дүжүргөн.

Дериг-херекселди таарыштыр тургузары база ону эдип ажилдадыры чаңгыс өйде чоруп турганындан удатпаанда станцияны бүрүнү-биле тургузупкан. "Мобильдиг ГТЭС" ААН-ниң төлээлекчилери: "Май айның төңүзүңге чедир ажил-херээвисти доозуптар бис" деп чугаалаан сөстөрүнө ээ болган.

2009 чылдың декабрь айда ажылгалче кириген бирги мобильдиг станция биле чаа тургустунган станцияларның күжү (45 МВт) каттышкаш, баш удур көрдүмдээн байдалдарда, чайгы үеде бүдүн республиканы, а кышкы үеде Кызыл хоорайны электри энергиязы-биле хандырыптар аргалыг. Электри энергиязын бүдүрүп үндүрүр-де долгандыр турар агаар-бойдус-ка, хора чок, авиацияда ажыглап турар суук оттулар чүүлү ажыг-

лаары база онзагай. Мындыг хевирлиг станцияларның берге байдалдарда бүзүрелдиг болгаш үзүм-тел чок ажылы Тывага болган чер шимчээшкннериниң үезинде бадыткаттыганы.

Станцияның байырлыг ажыдышкынына Виталий Бартына-Сады Тыва Республиканың Чазааның мурнундан база республиканың чурттакчыларының адындан мобильдиг электри станциязын турдарына үлүг-хуузон кириштирген ажилдакчыларга өөрүп четтиргенин илеретпишаан, дараазында чүүлду чугаалаан:

— Кыска хуусаа дургузунда азы өскээр чугаалаарга, ийи ай иштинде регионнуң электри хандырылганың бүзүрелдиниң курлавыры ийи дакпыр улгаткан. Берге байдалдарда энергия хандырылганың үзүктөл чок дамчыдылганы бирги тургустунган мобильдиг станцияны ачы-дузазы-биле чоруп турганын билер бис. Соксаал чок электри хандырылганың талазы-биле бүзүреливис ийи дугаар станцияны ачызында улам божогар. Республиканың чидиг айтырыгларын билип, биске улуг дузалааныңар дээш шуптуңарга четтирдик-вис.

Виталий Монгушевичиниң чугаазына чергелештир "Мобильдиг ГТЭС" ААН-ниң чингине директору Евгений Савинский мобильдиг газ турба станциязын тургузарда черлер аразын демдеглээр, хөй тонна чүктүн сөөртүлгезин Тываның оруктарына хандыраар дээн чижектиг айтырыгларны дүрген шийтпирлеп, дузалажып турганы дээш Тыва Республиканың Чазаанга база ооң Даргазы Шолбан Кара-оолга четтиргенин илереткен:

— Бистиң компаниявыстың бүгү-ле ажил-чорудулганының үезинде идепкейлиг болгаш кады ажилдажылгага улуг сонургалдыг бирги регион Тыва Республика болган. ТР-ниң Чазааның талазындан доктаамал деткимчени ап турган болгаш маңаа ажилдаары сеткил-сагышка аажок таарышты, ынчангаш бистиң ажил-иживис үнелиг база чугула деп чүүлду утпайн турдус.

Азияна ТАУ.

"АВАМ МӨНГЕ ЧУРТТАЗЫН!"

Кызыл хоорайга уруглар чыыжы

Бүгү-делегейниң Уруглар камгалалының хүнү май 30-де "Авам мөңгө чурттазын. А мен база кады чорууйн" деп Кызыл хоорайның уруглар чыыжы-биле эгелээн. Орус культура төвүнге болуп эрткен ук хемчегге аңгы-аңгы школаларның өөреникчилери болгаш Тыва Республиканың алдарлыг артизи Елена Сибирцева баштадыр Орус культура төвүнден артистер чыылганнарга байыр чедирген.

Уругларның каң кадык, чедимлиг, өөрүшкүлүг чоруу, оларның орунгар сайзыралы, кижизилгези, каржы-хажагай чоруктан камгалалы — бо бүгү ниитилелдин, республиканың болгаш хоорайның ниити организацияларының, урукчуларның болгаш кижирүзүнүң эргежок чугула айтырыгы болуп турар. Амгы үеде чаш-төлгө хамаарыштыр каржы-хажагай чорук көвүдөп турары үрөнчиг. Бо талазы-биле нарын айтырларны ниитилелге шыңгыы дүрүп, чогуур байдалга сайгар-ын турарындан херек улам шыдаан. Уругларга хамаарыш-тыр каржы-хажагай чорук "чажыт ирге" өөскүп турар. Ынчангаш дээр дүвүрелдин коңгазын

дыңзыг хал, чазак-чагырга деңгелнге чогуур хемчеглерни алыры эргежок чугула.

Ажы-төлдү камгалал, оларны чедимчелиг амыдырал-биле ханды-рары хөй-ниитиниң ажыл-чорудулгазының база бир чугула сорулгазы болуп ужурулуг. Уруглар-ывыстың нарын байдалынче кичээнгейден салып, оларның айтырыгларын чогуумчалыг шийт-пирлеп, амыдыралын экижидип, чаштарның сеткилин өөртүрү—бүгү албан черлериниң, ада-иелерниң, кижирүзүнүң дорт хүлээлгези.

Чыышка Кызыл хоорайның баштыңы, Төлээлекчилер хура-лының даргазы Виктор Тунев, Кызыл хоорайның мэриниң социал политика талазы-биле оралакчызы Людмила Волгина, ТР-де уруг-ларның эргелериниң талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ Светлана Аракчаа, ТР-ниң Херээженнер чөвүлелиниң даргазы Раиса Күжү-гет, ТР-ниң ИХЯ-ның херээженнер чөвүлелиниң даргазы Лада Оюн, Кызыл хоорайның хүндүлүг хамаатызы Мария Хадаханэ, ТР-ниң Хоочуннар чөвүлелиниң даргазы Сагаан-оол Долгар дээш, өскелер-даа боттарының бодалын илередип, сөс алган.

Тыва черге чаш кижини дириг бурганга дөмейлээр. Ону хому-дадып, хорададып болбас турган. Бир эвес кандыг-ла-бир чылдагаан уржундан чаш кижир өскүс арткан таварылгада ону төрөлдери боду-нуң уруу дег азырап, өстүрүп каар. Шак мындыг чараш, буянның езу-чаңчылдарывыстың уттундуруп бар чыдары хомуданчыг.

Людмила Волгинаның чугаалап

ТР-де уругларның эргелериниң талазы-биле бүрүн эргелиг төлээ Светлана Аракчаа.

турары-биле алырга, уругларга каржы хамаарылганың өөскүп турарының бир чылдагааны— хөй-ниитиниң сагыш салбайн, бо бай-далды тоомчага албайн турары. Ада-ие улус ззирик чаа төрүттү-ген уруун өлүр басып каан тавар-ылга безин ниитилелге дүвүрелди оттурбаан. Шак мындыг боду-вустуң борбак думчууус бодаар чаржынчыг чоруувустан ажы-төл когарат турар. Уругларга хама-арыштыр каржы-хажагай чорук илереттинген таварылгада чогуур органнарже, мэрияже дарый дындадырын Людмила Леонидовна дыннаткан.

Долгар Кызыл-оолович төрөл аймак чоңуң улуг назылыг, шың-гы сөстүг кижизиниң ролунуң дугайында чугаалаан. Бир эвес төрөл аймактың баштыңчызы болуп, чүвени уштап-баштаптар кижини соңгуп алыр болза, байдал көзүлдүр-ле чигеп болур. Арага-дарыже сундугуп чоруур херээ-жен азы өг-бүлө улуска төрөлдери дуза кадып, ындыг байдалдан уштунарынга эп-чөп-биле арга-сүмени, деткимчени көргүзери эргежок чугула. Херээжен кижир арагалаар болза-ла, ажы-төл

түрээр болгай.

Раиса Күжүгет Барыын-Хемчик кожуунуң херээженнер чөвүлелиниң үндүргени "Авай" деп кино-биле көрүкчүлери таныштырган. Ук кинода кол рольду ойнап турар кайгамчык талантылыг оолчугаш бодунуң херек кырында амы-дыралын ойнап каан. Ооң авазы арагалаар херээжен бодунуң ажы-төлүнүң кижизидилгезинче сагыш салбас. Ооң уржундан оглу социал төптүң бүрүткелинде турар. Кинода арагалаар ава кижиниң ролун Барыын-Хемчик кожуунуң хөй ажы-төлдүг, үлегерлиг ава ойнап күүсеткен. Ол кайгамчык талантылыг артист болган. Херээ-жен арагалаашкын эң коргунчуг, нарын айтырыг дээрзин ук кинода көргүскен.

Чыышка СПИД-ке удур төптүң төвүнүң хоочуннар чөвүлелиниң даргазы база бодунуң сагыш чо-ваан, дүвүрзүн сеткили-биле үлеш-кен. Кудумчуга бичии уруун кон-чуп, каржы эттеп чораан херээжен кижини ол эскерип кааш, чанынга

чеде бер-ген. Ол чү-нү-даа кан-чаар аайын тыппайн, кылыктыг херээжен-ден үе кайы хире апар-ган дээр-зин хейде-ле айтыр-ган. Ол херээжен көрнүп кел-геш: Ыңай ч о р у, шакты мен билбес мен"—дээш, уруун эттевишаан оруун уламчы-лап чорупкан. Анаа ынчалдыр алыр болза, мындыг таварылгада өске кижиниң киржир эргези база чок болур. Ынчангаш ук хоочуннуң сөзү бо таварылгада күш чок болуп арткан.

"Сайзырал" уруглар төвүнүң, херээженнерге кризистиг салбыр-

ның, "Кадыкшылга төвүнүң" төлээлери база чыышка идепкей-лиг киришкен.

Залда чыгып келгеннерниң санал-оналын дыңнааш, мындыг түннелди үндүрген. Херээженнер чөвүлелдери үстүнде айыттыганын айтырыгларга хамаарыштыр ажылды күштелдирер, Кызылдың мэриязы ада-иениң уруглар-биле сөс карышкан таварылгада олар-ның шын кижизидилгезинге хама-арыштыр ада-иениң эргелерин бол-гаш хүлээлгелерин шын тодарадыр сорулга-биле өөредиглиг семинар-ларны эрттирер дээш, оон-даа өске хемчеглерни ап чорудар.

Кызылдың Төлээлекчилер ху-ралының саналдаары болза, Тыва Республиканың Дээди Хуралының (Парламентизиниң) депутаттарына уругларга хамаарыштыр каржы-хажагай чорук дээш ада-иениң болгаш хоойлу төлээлериниң харыскалганын шыңгырадыр кезээнге Россия Федерациязының Хоойлу кодекзинче өскерилгелер кирир талазы-биле Россия Феде-

рациязының Күрүне Думазының Федералдык чыыжынче айтырыгны көдүрер. Ол ышкаш Кызыл хоорайның Адалар чөвүлелиниң эрге-байдалын бедидери-биле Виктор Туневту ооң ажыл-чорудулгазын башкаарын сүмелээр.

Уруглар чыыжына мындыг хевирлиг өске-даа айтырыгларны допчузу-биле сайгарган.

Кызыл хоорайның баштыңы социал политика талазы-биле оралакчызы Людмила Волгина.

ТООЛЗУГ ОРАНДА ДЕГ...

Бүгү-делегейниң Уруглар хүнүн Кызыл хоорай-ның чону диңмиттиг байырлаан деп болур. Уруглар айтырынынче шыңгы кичээнгей салырын база ол талазы-биле ажыл-агыйны канчаар-даа аажок организастыг болдурарын ТР-ниң Баштыңы—Чазаа-ның Даргазы Шолбан Кара-оол чогуур органнарга ааскан. Ынчангаш-ла боор, ол хүн хоорай иштин ажангызындан-даа артык шиник каастаан болду.

айырлалдың болуп эртер кол — Арат шөлүндө чүзүн-бүрүн гаштар, шарлар, кожаалар инчипкен, уругларны, ада-рны чайгаар өөртүп турган. —бүрү аттракционнарда ойнап ээн, өөрүшкүлүг чаштарның, төлү дээш чоргаарланып ада-иениң ыыткыр каткызы алып келир. Тоол оранында ш кайгамчык чараш байыр-кижиниң сагыш-сеткили өрү олуп, чаштарның чаптанчыг ктарының шонуунга баар п келири дег өөрүнчүг чүве боор.

томнар байырлалы — чашкы байырлалы" деп литература аажок солун болуп эрткен. ар анаа боттарының чогаа-чы чоруун көргүзүп, номда хемчээлдиг чогаалдарның

маадырларын тып, мөөрейге кү-зелди-биле киришкен. Черле ынчаш уруглар хүнүнде органи-застан эрттирген язы-бүрү хем-

чеглерге ынай бичии чаштар-даа, элээдилер-даа, улуг улус-даа идеп-кейлиг киришкен.

Оон аңгыда хоочуннарның "Чылыг холдуг авалар, ус-шевер холдуг ачалар" деп уран-шевер кылыглар мөөрейи чыылганнарның сонургалын оттурган. Хүндүлүг хоочун Бады Ооржак бүгү назы-нында көдээ ажыл-агый адырынга ажылдап келген. Ол көдээ ажыл-агыйның техниказын кымдан артык сайгарып билер. Бо удаада Бады акый суг машиназының биче

кылдыр чижектей кылган омур-хевирин болгаш аңнаарда эптиг болзун дээш ак демирден тускай чогаадып кылган суугуну делгеп салган. Аныяк-өскенге ук херек-селдерниң ажылгалының дуга-йында хоочуннуң нептереңгей тайылбырлап, өөредигни бергени онзагай болган. Аныяк аваларга, адаларга кайы хире үлегер-чижек болганын демдеглевес аргажок.

Ук мөөрейге аңгы-аңгы номи-нациялар аайы-биле бирги черни хүндүлүг Опал Шулуу, Евдокия Монгуш, Валерий Дангыр-оол, ийги черни Алдын-Кыс Монгуш, Октябрина Монгуш, Николай Румянцев, үшкү черни Долчун Ондар, Алекмаа Сандан, Бады Ооржак олар тус-тузунда ээлээннер.

Тываның дыштанылга пары-гына хөглүг аялга чаңгыланып, келгеннерниң тура-соруун бедик көдүрүп турганзыг. Базым санын-да чүзүн-бүрүн ойнаарактар, амданныг аыш-чем саткан сайгар-лыкчылар, ногаан бүрүлериг ыяш-тарның чаагай чыды, бойдустан чараш аян-шинчизи — бо бүгү келгеннерниң сагыш-сеткилин чайгаар часкарып турган. Парктың

делгем сценазынга уругларның чогаадыкчы коллективтери оюн-көргүзүүн бараалгаткан.

Чараш байырлалда уруглар бар шаа-биле ойнап, хөглөп, дыштанып ап, бо удаада шынап-ла чогуур кичээнгейни алган дизе, чазыг болбас.

Алдынай БАДЫ-ХОО.

Чингис СААЯНЫҢ тырт-тырган чуруктары.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ХООЙЛУЛАРЫ

«Тыва Республиканың девискээринде адвокат ажил-чорудулга-биле холбашкан айтырыгларны таарыштырарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың март 14-те хүлээп алган

1 чүүл

2003 чылдың декабрь 11-де № 464 УХ-1 «Тыва Республиканың девискээринде адвокат ажил-чорудулга-биле холбашкан айтырыгларны таарыштырарының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2003 чылдың декабрь 23-те; 2004 чылдың декабрь 31-де; 2008 чылдың ноябрь 1-де; 2011 чылдың май 19-та; «Шын», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2008 чылдың ноябрь 13-те; 2011 чылдың май 19-та) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) кириилде кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«Тыва Республиканың бо Хоойлузу чедери берге болгаш эвээш чурттакчылыг черлерге адвокаттарның юридиктиг дуза чедиреринин, төлевир чок юридиктиг дузаның күрүнө системазының иштинге Тыва Республиканың адвокаттарының төлевир чок юридиктиг дуза чедиреринин материал-техниктиг болгаш саң-хөө хандырыл-газының айтырыгларын, а ол ышкаш Тыва Республиканың Адвокаттар палатазының чанында квалификация комиссиязынга хой-ниитинин төлээлерин соңгуурунун чурумун таарыштырып турар.»;

2) 2-ги чүүлге:

а) адында «адвокат» деп сөстү «юридиктиг» деп сөс-биле солуур;

б) 1-ги кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«1. Тыва Республиканың девискээринде чедери берге болгаш эвээш чурттакчылыг черлерге адвокаттарның юридиктиг дуза чедиреринин материал-техниктиг болгаш саң-хөө хандырылганын Тыва Республиканың бюджетинге ол сорулгаларга көрдүнген акша-хөреңгилерни кызыгаарының иштинге, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлтирген органы (моон соңгаар төлээлекчи орган дээн) боттандыраар.»;

в) 2-ги кезээнге «адвокат» деп сөстү «юридиктиг» деп сөс-биле солуур;

г) 3-кү кезээнге «төлевир чок адвокат» деп сөстөрнү «юридиктиг» деп сөс-биле солуур;

д) 4-кү кезээнге «адвокат» деп сөстү «юридиктиг» деп сөс-биле солуур;

3) 3-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«3 чүүл. Адвокаттарның халас юридиктиг дузанын хоойлу-дүрүм талазы-биле таарыштырары болгаш саң-хөө талазы-биле хандыраары

1. Халас юридиктиг дузаның күрүнө системазының иштинге халас юридиктиг дузаны адвокаттар 2011 чылдың ноябрь 21-де № 324-ФХ «Россия Федерациязынга халас юридиктиг дуза дугайында» Федералдыг хоойлунун 18-ки болгаш 21-ги чүүлдеринде (моон соңгаар — Федералдыг хоойлу дээн) база 2002 чылдың май 31-де № 63-ФХ «Россия Федерациязынга адвокат ажил-чорудулга болгаш адвокатура дугайында» Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр көргүзөр.

2. Адвокаттарның халас юридиктиг дуза чедиреринин саң-хөө талазы-биле хандырылганын Тыва Республиканың бюджетинге ол сорулгаларга көрдүнген акша-хөреңгилерни кызыгаарының иштинге Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлтирген органы боттандыраар.

3. Халас юридиктиг дузаның күрүнө системазының иштинге халас юридиктиг дуза чедирип турар адвокаттарның ажил төлевиринин чурумун, ындыг дузаны чедиреринге оларның чарыгдалдарының компенсациязының хемчээлин Тыва Республиканың Чазаа тодарадыр.

4. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының төлээлтирген органынче Тыва Республиканың Адвокаттар палатазының чыл санында илеткелин болгаш халас юридиктиг дузаның күрүнө системазының

«Тыва Республиканың девискээринге орук шимчээшкенин айыл чок чоруунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун 5 чүүлүнге өскерилге кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың декабрь 29-та № 1109 УХ-1 «Тыва Республиканың девискээринге орук шимчээшкенин айыл чок чоруунун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунун («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 31-де; 2007 чылдың июнь 16-да; 2008 чылдың май 15-те; 2011 чылдың декабрь 30-де; «Шын», 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың май 22-де; 2011 чылдың декабрь 31-де) 5 чүүлүнүн 1 кезээнин ийги абзазынга

иштинге адвокаттарның халас юридиктиг дуза чедиреринин дугайында каттыштырган отчедун чорударының чурумун Тыва Республиканың Чазаанын нормативтиг хоойлу-дүрүм актызы-биле доктаадып тургузар.

5. Тыва Республиканың Адвокаттар палатазы халас юридиктиг дуза чедиреринин чурумунун дугайында республиканың чурттакчыларынга хоойлу-дүрүм талазы-биле медээни чедирер.»;

4) дараазында уткалыг 3' чүүлдү немээр:

«3' чүүл. Халас юридиктиг дузаның күрүнө системазының иштинге адвокаттарның чедирип турары халас юридиктиг дузаны алыр эргелиг категорияларның хамаатылары

1. Халас юридиктиг дузаның күрүнө системазының иштинге адвокаттарның чедирип турары халас юридиктиг дузаны Федералдыг хоойлунун 20 чүүлү-биле доктааткан категорияларның хамаатылары алыр эргелиг.

2. Халас юридиктиг дузаның күрүнө системазының иштинге халас юридиктиг дузаны адвокаттар дараазында таварылгаларда чедирбес, бир эвес хамааты:

1) хоойлу-дүрүмге хамааржыр шинчи чок айтырыг талазы-биле халас юридиктиг дуза чедирери дээш дилег кириген;

2) билдиришкн бижириин, хомудал, дилег кириерин азы хоойлу-дүрүмге хамааржыр шинчилиг өске-даа документ тургузарын болгаш (азы) чогуур негелделер кириеринге хоойлу-дүрүм талазы-биле үндезиннер чок турда, ооң эрге-ажыын судка, күрүнө азы муниципалдыг органга, организацияга төлээлээрин дилээр;

3) судче, күрүнө азы муниципалдыг органче, организацияже бижики кириер дээрже Россия Федерациязының хоойлужу-дулгазы-биле доктааткан шаптыктаашкын-нар бар турда, судче билдиришкн кириерин болгаш (азы) судка, күрүнө азы муниципалдыг органга, организацияга ооң эрге-ажыын төлээлээрин дилээр болза.

3. Халас юридиктиг дуза чедирер күрүнө системазының киржикчилери болуп турар адвокаттар хамаатыга халас юридиктиг дуза чедирбес, бир эвес Федералдыг хоойлу-биле дүүштүр прокурор ол хамаатының эргелерин, хосталгаларын болгаш хоойлу езугаар эрге-ажыын камгалаар кылдыр судче чагаа-бижики кириген болза.

4. Халас юридиктиг дуза чедирер күрүнө системазының иштинге ындыг дузаны алыр эргелиг хамаатыга халас юридиктиг дуза чедирери болдунмазының дугайында адвокат шитипир хүлээп алырда, аңаа чогуур түңнелди бээр.»;

5) 4-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«4. Хамаатыларның адвокат талазы-биле өөредилгеже документилер кириеринин чуруму

1. Халас юридиктиг дуза алыры-биле хамааты халас юридиктиг дуза чедиреринин дугайында билдиришкн-биле кады Тыва Республиканың Адвокаттар палатазының адвокат талазы-биле өөредилгезинче паспорт азы Россия Федерациязының хамаатызының бодун бадыткап турар өске документини, а ол ышкаш Федералдыг хоойлу-биле көрдүнген категорияларның хамаатыларының бирээзинге ону хамаарыштырганын бадыткап турар документини кириер.

2. Хамаатыларга юридиктиг дузаны халас чедирип турар адвокат талазы-биле өөредилге чери кириген документилерни үш чыл дургузунда кадагалап шыгжаар.».

2 чүүл

Бо Хоойлу, ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кириер.

Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың май 18
№ 1244 ДХ-1

«болгаш хоорайларның тус чер бот-башкарылга органнары» деп сөстөрнү ап кааптары-биле, өскерилгени кириер.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Баштыңы —
Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың май 18
№ 1275 ДХ-1

Тыва Республиканың «Ачы-буян кылыр ажил-чорудулга болгаш ачы-буян чедирер организациялар дугайында» Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

1 чүүл

1996 чылдың январь 13-те № 455 Тыва Республиканың «Ачы-буян ажил-чорудулга-газы болгаш ачы-буян чедирер органи-зациялар дугайында» хоойлузунга («Ту-винская правда», 1996 чылдың март 12-де; 2001 чылдың март 27-де; 2005 чылдың май 19-та; 2009 чылдың август 1-де; «Шын», 2009 чылдың июль 28-те) дараазында өскерил-гелерни кириер:

1) 2-ги чүүлге дараазында уткалыг 4 пунктуну немээр:

«4. Тургузарының болгаш ажил-чорудулгазының, эде организастаарының болгаш узуткаарының чурумун, ачы-буян ажил-чорудулгазын боттандыраарының контролон болгаш ачы-буян чедирер организацияның харысалгазын федерал-дыг хоойлужулга-биле таарыштыраар.»;

2) 3-кү чүүлдүн ийги абзазын дараа-зында эдилге-биле бижири:

«ачы-буян кылыр ажил-чорудулга —

«Тыва Республикага чонну ажилга хаара тударының дугайында»

Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириеринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

1 чүүл

2006 чылдың июль 13-те № 1887 УХ-1 «Тыва Республикага чонну ажилга хаара тударының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2006 чылдың август 3-те; 2007 чылдың июнь 7-де; 2008 чылдың январь 31-де; 2009 чылдың апрель 14-те; 2011 чылдың январь 26-да, декабрь 20-де; «Шын», 2007 чылдың июнь 5-те; 2008 чылдың январь 19-та; 2009 чылдың апрель 14-те; 2011 чылдың январь 13-те, декабрь 20-де) дараазында өскерилгелерни кириер:

1) 2-ги чүүлге:

а) 1 кезектин ийги абзазын күжүн чидирген деп санаар;

б) 2 кезекти дараазында эдилге-биле бижири:

«2. Ажил чок хамаатыларны бүрүткээр-рин, тааржыр ажил шилиринин негелде-леринге дүүштүр тааржыр ажил дилээр сорулга-биле хамаатыларны бүрүткээрин федералдыг хоойлужулга-биле доктаат-кан чурум езугаар боттандыраар.»;

2) 4-кү чүүлдү дараазында эдилге-биле бижири:

«4 чүүл. Тыва Республикага чонну ажил-га хаара тударында дуза чедирер талазы-биле Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагырга органнарының бүрүн эргелери

1. Тыва Республиканың Дээди Хуралы-ның (парламентизинин) бүрүн эргелеринге:

1) Тыва Республикага чонну ажилга хаара тударында дуза чедирер талазы-биле хамаарылгаларны таарыштырып турар хоой-луларны хүлээп алыры;

2) Тыва Республикага чонну ажилга хаара тударында дуза чедирер талазы-биле Тыва Республиканың хүлээп алдынган хоойлуларын сагыыры болгаш күүседир дээш контролду боттандыраар;

3) Федералдыг хоойлужулга-биле доктаатынган өске-даа бүрүн эргелерни боттандыраары хамааржыр.

2. Тыва Республиканың Чазааның бүрүн эргелеринге:

1) чонну ажилга хаара тударында дуза чедирер талазы-биле нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын хүлээп алыры;

2) үндүртүрүнүн айылында турар ха-маатыларны, а ол ышкаш социал камгалал хереглел турар болгаш ажил дилеп-тыва-рынга бергелерге таваржып турар хамаа-тыларны ажилга хаара тударында дуза чедирер программаларны кириштир, чонну ажилга хаара тударында дузалаар талазы-биле хемчеглер көрдүнген чонну ажилга хаара тудар адырга девискээр програм-маларын бадылаары;

3) доктааткан чурум езугаар ажил чок деп санаан хамаатыларга база доктааткан чурум езугаар ажил чок деп санаан болгаш ажилга хаара тудар албаньның органна-рының чорутканы-биле профессионал белеткелди, эде белеткелди болгаш билиин бедиткен хамаатыларга юридиктиг эргелиг чер, хуу сайгарлыкчы, чок болза тараачы (фермер) ажил-агы кылдыр күрүнө бүрүт-келинге чаңгыс удаа саң-хөө дузазын база ол ышкаш чогуур күрүнө бүрүткелинге документилер белеткээринге чаңгыс удаа саң-хөө дузазын кадарының чурумун, ону бээринин негелделерин болгаш хемчээл-дерин доктаадыр;

4) чонну ажилга хаара тударында дуза

хамаатыларга азы юридиктиг эргелиг чер-лерге эт-хөреңгини, ооң иштинде акша-хөреңгилерни ак сеткилдиг-биле (халаска азы чигелделиг байдалдарда) дамчыдып бээр, ажилдарны хуу ажык бодавайн күү-седир, ачы-дузалар чедирер, өске-даа деткимче көргүзөр талазы-биле хамааты-ларның болгаш юридиктиг эргелиг чер-лериниң эки тура-биле кылыр ажил-чорудулгазы.»;

3) II эгени күжүн чидирген деп санаар;

4) 15-тен 19-ка чедир, 24 болгаш 27-ти чүүлдерни күжүн чидирген деп санаар.

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелеп күштүг болур.

Тыва Республиканың Баштыңы —
Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай
2012 чылдың май 18
№ 1287 ДХ-1

чедирер талазы-биле хемчеглерниң саң-хөө хандырылганын, чонну ажилга хаара тудар адырда күүсекчи эрге-чагырга ор-ганының болгаш Тыва Республиканың чонну ажилга хаара тудар албанының күрүнө албан черлеринин ажил-чорудулгазының материал-техниктиг болгаш саң-хөө ханды-рылганын акша-хөреңгилерни тургузары;

5) чонну ажилга хаара тудар адырга күүсекчи эрге-чагырга органын доктааткан чурум езугаар тургузары;

6) чонну ажилга хаара тудар адырга күүсекчи эрге-чагырга органыга күрүнениң хамааты албанын эртеринин негелделерин тодарадыры хамааржыр.

3. Чонну ажилга хаара тудар адырга Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының бүрүн эргелери болза:

1) Тыва Республикага чонну ажилга хаара тударының дугайында хоойлужу-дулганы ажыглаарының практиказын түңпөп үндүрер, ону хажытканының чылдагаан-нарын анализтээр болгаш ону экижидер талазы-биле саналдарны белеткээр;

2) үндүртүрүнүн айылында турар, а ол ышкаш социал камгалалга хереглелди база ажил дилеп-тыварынга бергелерге тавар-жып турар хамаатыларны ажилга хаара тударында дуза чедирер программаларны кириштир, чонну ажилга хаара тударында дуза чедирер талазы-биле хемчеглер көр-дүнген программаларны ажилдап кылыры болгаш боттандыраар;

3) чонну ажилга хаара тударында дуза чедирер талазы-биле немелде хемчеглерин, чонну ажилга хаара тудар политикаңың хем-чеглерин ажилдап кылыры болгаш бот-тандыраар;

4) Тыва Республикага күш-ажыл рыно-гунун байдалын доктаамал хайгаараары болгаш баш удур санаашкыннары ажилдап кылыры;

5) дараазында чүүлдерге хайгааралды болгаш контролду:

доктааткан квотаның кызыгаарының иштинге хыналдалар чорудар эргелиг инва-лидтерни ажилга хүлээп алырын, күүседирин албан сагындырыгларны тыпсырын болгаш протоколдарны тургузарын;

инвалидтерни ажил чоктар кылдыр бүрүткээрин;

ажыл чок кижилерге социал деткимче көргүзөр кезээнге күүседирин албан сагын-дырыг бээр күрүнө магадылалдарындан аңгыда, чонну ажилга хаара тударында дуза чедирер талазы-биле күрүнө магадылал-дарын хандыраары дээш хайгааралды болгаш контролду боттандыраар;

6) тааржыр ажил дилеп-тыварында дуза кадар сорулга-биле хамаатыларны, а ол ышкаш ажил чок хамаатыларны бүрүткээр;

7) чонну ажилга хаара тудар дугайында хоойлужулга-биле дүүштүр дараазында күрүнө ачы-дузаларын чедирер:

хамаатыларга тааржыр ажил тыварында, а ажил берикчилеринге эргежок чугула ажилдакчыларны шилиринге дузалаары;

Тыва Республикада күш-ажыл рыногу-нун дугайында меделгээр;

хостуг олуттар болгаш өөредилги ажилчын олуттар ярмаркаларын органи-застаар;

ажыл-чорудулгазының (мергежилинин) адырын шилири, ажилга тургустунар, тускай

ергежилге өөренир сорулга-биле хамааты-
арның профессионал угландырышкынын
организаастаар;

ажыл чок кижилерни психология талазы-
биле деткир;

ажыл чок хамаатыларны, өске черге
өөредирин кири санааны-биле, про-
фессионал талазы-биле белеткээр, эде
белеткээр болгаш билин бедидер;

төлевирлиг хөй-ниити ажилдарын
организаастаар;

өөредилгезинден хостуг үеде 14-тен 18
жыл чедир назы четпээн хамаатыларны,
ага дилеп-тиварынга бергелерге тавар-
ып турар ажил чок хамаатыларны, бир
таар ажил дилеп турар эге болгаш ор-
мак профессионал өөөредилге черлериниң
орукчуларының аразындан 18-тен 20 хар
дир назылыг ажил чок хамаатыларны түр
де ажилдадырын организаастаар;

күш-ажыл рыногунга ажил чок хамаа-
тарны социал чаңчыктырар;

доктааткан чурум езугаар ажил чок деп
аттырган хамаатыларга база доктааткан
чурум езугаар ажил чок деп санаттыган
ага ажилга хаара тудар албанның
аннарының чорутканы-биле профессио-
нал белеткелди, эде белеткелди болгаш
ини бедиткен хамаатыларга юридиктиг
елиг чер, хуу сайгарлыкчы, чок болза
аачы (фермер) ажил-агыи кылдыр
үне бүрүткелинге чаңгыс удаа саң-хөө
азын база ол ышкаш чогуур күрүне
үткелиниң документилерин белеткээр
ге чаңгыс удаа саң-хөө дузазын кадарын
риштиргени-биле ажил чок хамаатыларга
унуң херээн ажыдып алырынга дуза
ар;

ажылга хаара тудар албанның орган-
нарының чорутканы-биле өске черже ажил-
р дээш көжүп азы өскээр көжүп турар
ил чок хамаатыларга болгаш оларның өг-
елеринге дуза кадар;

Россия Федерациязынга даштыкы
аатыларның хоойлу-дүрүм талазы-биле
далының дугайында хоойлужудулга
лтур даштыкы ажилчыннарны кириш-
ер болгаш оларны ажыглаарының
елдерин тыпсыр;

3) ажил чок хамаатыларның кол угла-
шкыннарының талазы-биле тускай хем-
ерни организаастаар болгаш чорудар
ил чок кижилерниң мурнундагы про-
сионал ажылының кол угландышкы-
дан, эртеминиң деңгелинде, эр азы
эженинде, назы-харындан болгаш
-даа социал-демографтыг шынарларын
хамаарыштыр күш-ажыл рыногунда
устунуп турар байдалды барымдаалап
лга хүлээп алырынга эки дуза кадар
лга-биле ажил чок хамаатыларны
ктерге аңгылаары);

4) ажил чок хамаатыларның про-
сионал белеткелинге, эде белеткелинге
аш мергежилни бедидеринге мурнады
дүнген мергежилдериниң (тускай
мнерниң) даңзызын тодарадыр;

5) чонну ажилга хаара тудар талазы-
күрүне ачы-дузазының алыкчыларының
ыларын тургузар болгаш чорудар;

6) чонну ажилга хаара тударының дуга-
а хоойлужудулганың хажыдышкынна-
ың байдалдарын болгаш чылдагаан-
н узуткаар база хамаатыларның хажыт-
ан эргелерин катап тургузар талазы-
хемчеглерни хүлээп алыр.

7) Чонну ажилга хаара тудар адырда
Республиканың күүсекчи эрге-чагырга
ы уругун үш хар назы чеде бээринге
р уруг азырап олурар шөлээзиниң
де херээн кижиниң профессионал
келин, эде белеткелин болгаш мер-
лин бедидерин организаастаар эргелиг.
Чурттакчы чонну ажилга хаара тудар
да Тыва Республиканың күүсекчи эрге-
га органы Тыва Республиканың күш-
а балансызының баш удур санааш-
арын боттандыраар эргелиг.

8) Чонну ажилга хаара тудар адырда
Республиканың күүсекчи эрге-чагырга
ы чонну ажилга хаара тударынга дуза
а талазы-биле күрүне ачы-дузаларын
ерин болгаш күрүне хүлээлгелерин
дирин федералдыг күрүне стандарт-
нга дүүштүр чедирер болгаш күү-
а;

9) дараазында уткалыг 4' чүүлдү немээр:
4' чүүл. Чонну ажилга хаара тударынга
чедирер талазы-биле Россия Феде-
азының дамчыткан бүрүн эргелерин
а ажилга хаара тудар адырда Тыва
убликаның күүсекчи эрге-чагырга
ының боттандыраары

эргелерин дараазында хевирлиг кылдыр
боттандыраар:

ажыл чок чорук талазы-биле пособия;
ажылга хаара тудар албанның чорут-
каны-биле профессионал белеткел, эде
белеткел болгаш мергежил бедидер үеде
стипендия;

ажыл чок чорук дээш пособия төлээ-
ринге доктааттыган үе эрткени-биле хол-
баштыр материалдыг дуза;

ажылга хаара тудар албанның чорут-
каны-биле профессионал белеткел, эде
белеткел болгаш мергежил бедидер үеде
материалдыг дуза;

назылап кырааны-биле холбашкан күш-
ажыл пенсиязын ажилга хаара тудар албан-
ның саналдааны-биле доктадыр эргени
берип турар назынынга чедир үеде доктаа-
кан пенсияны, ооң иштинде назылап кырааны
дээш хуусаадан эрте доктааткан күш-ажыл
пенсиязын төлээрин боттандыраар.

2. Бо чүүлдүн 1 пунктузунда айтылган бү-
рүн эргелерни боттандыраарының саң-хөө
хандырылганын чонну ажилга хаара тудары-
ның дугайында Россия Федерациязының
хоойлужудулгазында тодарткан чурум
езугаар боттандыраар.;

4) 6-гы чүүлге:

а) чүүлдүн адынга «профессионал угла-
ныышкыны» деп сөстөрнү соонга «ажылга
тургустанары-биле өске черже чоругурунга
азы көжүп чоругурунга дузалажыр,» деп
сөстөрни немээр;

б) 2 кезекте «талазы-биле ачы-дуза-
ларны алыр» деп сөстөрнү соонга «ажылга
тургустанары-биле өске черже чоругурунга
азы көжүп чоругурунга дузалажыр,» деп
сөстөрни немээр;

5) 7-ги чүүлдүн 2 кезекте бешки
абзазын күш чок деп санаар;

6) 10' чүүлдүн 1 кезекте:

а) 1 пунктуу дараазында эдилге-биле
бижиир:

«1) Россия Федерациязының Чазаның
төлээлеткен федералдыг күүсекчи эрге-
чагырга органы»;

б) 2 пунктуга «Россия Федерациязынга
чонну ажилга хаара тударының дугайында»
Россия Федерациязының Хоойлузунга
дүүштүр дамчыткан бүрүн эргелерни» деп
сөстөрни «чонну ажилга хаара тударынга
дуза чедирер талазы-биле бүрүн эргелерни
болгаш доктааткан чурум езугаар ажил чок
деп санаттыган хамаатыларга социал тө-
левирлерни боттандыраары-биле дамчыткан
бүрүн эргелерни» деп сөстөр-биле солуур;

7) 13-кү чүүлге:
а) 1 кезекте «4 чүүл-биле» деп сөстөрни
«4 болгаш 4' чүүлдер-биле» деп сөстөр-
биле солуур;

б) 2 кезекте дараазында эдилге-биле
бижиир:

«2. Бо Хоойлунуң 4' чүүлү-биле дүүштүр
дамчыдып берген бүрүн эргелерни бот-
тандыраарынга Тыва Республиканың респу-
лика бюджетинге субвенциялар хевирлиг
кылдыр акша-хөреңгилерниң хемчээлин
Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-
биле ажил чок хамаатыларның санын
болгаш доктааткан чурум езугаар ажил чок
деп санаан хамаатыларга социал төле-
вирлерниң хемчээлин барымдаалап, Россия
Федерациязының Чазаның бадылаан
методиказынга үндезилеп боттандыраар.»;

в) дараазында уткалыг 3 кезекти немээр:
«3. Чонну ажилга хаара тударынга дуза
чедирер талазы-биле хемчеглер болгаш
чонну ажилга хаара тударынга дуза чедирер
талазы-биле бүрүн эргелерни боттандырып
турар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-
чагырга органының база чонну ажилга
хаара тудар албанның күрүне албан чер-
лериниң ажил-чорудулгазының материал-
техниктиг болгаш саң-хөө хандырылганы
Тыва Республиканың чарыгдал кылыр
хүлээлгелери болур.

Тыва Республика чонну ажилга хаара
тудар адырда немелде хемчеглерни бот-
тандыраарынга акша-хөреңгилерни Тыва
Республиканың республика бюджетинге баш
бурунгаар көөр эргелиг.»;

8) дараазында уткалыг 13' чүүлдү
немээр:

«13.1 чүүл. Ажилга хаара тудар албан-
ның чорутканы-биле ажилга тургустанар
кылдыр ажил чок хамаатыларга өскээр
көжөрине болгаш ажил чок хамаатыларны
болгаш оларның өг-бүлелериниң кижигүн-
нерин өске черже көжөрлеринге дузаны
кадары

1. Ажилга хаара тудар албанның
органны ажил чок хамаатыларга оларның
бар мергежилниң аайы-биле (тускай эрте-
миниң) түр үеде ажилга тургустанары-биле
өске черже көжөрине дузаны көргүзөр.

Ажилга хаара тудар албанның орган-
нары ажил чок хамаатыларга болгаш олар-
ның өг-бүлелеринге оларның бар мерге-
жилиниң аайы-биле (тускай эртеминиң) өске

черже ажилдап чоругуру-биле чаа чурттаар
черже көжөрине дузаны кадар.

2. Ажилга хаара тудар албанның
органнының чорутканы-биле ажил чок
хамаатыларга ажилга тургустанары-биле
өске черже көжүп турда, дараазында саң-
хөө деткимчезин көргүзөр:

ажылдакчының көжүп турар чарыгдал-
дарын ажил берикчизи боду төлөп турар
таварылгалардан аңгыда, ажилдаар черинге
чедир болгаш ооң дедир оруунуң өрттөн
төлээр;

ажылдаар черинге чедир болгаш дедир
кээр үезинде хонукта чарыгдалдарын;

ажыл берикчизи боду ажилдакчызынга
чурттаар оран-савазын берип турар тава-
рылгалардан аңгыда, чурттаага оран-сава-
зын хөлезилтөөн өрттөн төлөп бээр.

3. Ажилга хаара тудар албанның орган-
нарының чорутканы-биле өске черге ажил-
дап-чурттаары-биле көжүп турда, ажил чок
кижилерге болгаш оларның өг-бүлелиниң
кежигүннеринге дараазында саң-хөө дуза-
зын көргүзөр:

ажыл чок хамаатының болгаш ооң өг-
бүлелиниң кижигүннериниң көжүп турар чаа
чурттаар черинге чедир чораан оруунуң
болгаш эт-хөреңгизин дажаан төлевирин
боттандыраар;

чаа чурттаар черинге чедир чоругуру
орунуң суткада төлевирлерин боттан-
дыраар;

көшкен чериниң девискээринден ха-
маарыштыр доктааткан хемчээлдиг чаңгыс
удаа бээр пособиесин төлээр.

4. Ажилга хаара тудар албанның орган-
нарының чорутканы-биле өске черге ажил-
даар дээш чоруп азы көжүп турар ажил
чок хамаатыларга болгаш оларның өг-бүл-
леринге бээр саң-хөө дузазының хемчээлин,
бээр чурумун болгаш негелделерин Тыва
Республиканың Чазаа доктаадып тургузар.;

9) 14-кү чүүлге:

а) чүүлдүн адын дараазында эдилге-биле
бижиир:

«14 чүүл. Ажилга хаара тудар албанның
органнының чорутканы-биле профессио-
нал белеткелин, эде белеткелин болгаш
мергежил бедидерин организаастаары»;

б) дараазында уткалыг 1' кезекти не-
мээр:

«1'. Херээн кижиги уруг үш хар чет-
киже чедир уруг азырап олурар шөлээзиниң
үезинде профессионал белеткелин, эде
белеткелин болгаш мергежил бедидерин
чонну ажилга хаара тудар албанның
органнының чорутканы-биле, айыттыган
категорияның хамаатылары чурттап турар
чериниң аайы-биле чонну ажилга хаара
тудар албанга паспортун азы ону солуп
турар документини көргүскенде, ажилы-

**Тыва Республиканың «2012 чылда болгаш 2013 база 2014 чылдарның планын
үезинде Тыва Республиканың республика бюджетиниң дугайында» Хоойлузунуң
5' чүүлүнге өскерилге кирир дугайында**

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган*

1 чүүл

2011 чылдың декабрь 6-да № 1056 ДХ-1
Тыва Республиканың «2012 чылда болгаш
2013 база 2014 чылдарның планын үезинде
Тыва Республиканың республика бюдже-
диниң дугайында» Хоойлузунуң («Шын»,
2011 чылдың декабрь 10-да; 2012 чылдың
февраль 25-те; «Тувинская правда», 2011
чылдың декабрь 15-те; 2012 чылдың март
6-да; 5' чүүлүнге «Тыва Республиканың
Улустун банкызы» АБ ажык акционер
ниитилелди» деп сөстөрнү соонга «акция-
ларының немелде пакедин садып алырынга»

**Хакас болгаш Тыва Республикаларның девискээрлеринге чиик таксилер-биле
пассажирлер болгаш багаж сөөртүрүүнүң талазы-биле кады ажилдажылга
дугайында Хакас Республика биле Тыва Республиканың аразында Дугуржулганы
бадылаарының дугайында**

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган*

1 чүүл

2012 чылдың апрель 2-де № 16-Д Хакас
болгаш Тыва Республикаларның девис-
кээрлеринде чиик таксилер-биле пасса-
жирлер болгаш багаж сөөртүрүүнүң талазы-
биле кады ажилдажылга дугайында Хакас
Республика биле Тыва Республиканың
аразында Дугуржулганы бадылаар.

**Коррупцияга удур хөдөлүр талазы-биле күрүне башкарылганын
сайзыраңгайжыдары-биле холбаштыр Тыва Республиканың чамдык хоойлужудулга
актыларынга өскерилгелер кирир дугайында**

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган*

1 чүүл

2011 чылдың январь 17-де № 287 ДХ-1
«Тыва Республиканың Дээди Хуралының
(парламентизиниң) депутаттарының эрге-
байдалының дугайында» Тыва Республика-
ның Хоойлузунуң («Шын», 2011 чылдың
январь 25-те, декабрь 12-де; «Тувинская

биле холбашкан болгаш уруг үш хар
четкиже дээр уруг азырап олурар шөлээде
турарын бадыткап турар документиниң
хоолгазын, уругнуң төрүттүнгениниң дуга-
йында херечилелин көргүскенде, боттан-
дыраар.

Херээн кижилерниң уруг үш хар
четкиже дээр уруг азырап олурар шөлээ-
зиниң үезинде профессионал белеткелин,
эде белеткелин болгаш мергежилни бедидерин-
биле ажилга хаара тудар албанның
органнының чорудар чурумун болгаш
негелделерин Тыва Республиканың Чазаа
доктаадыр.;

в) 2 кезекте дараазында эдилге-биле
бижиир:

«2. Ажил чок хамаатыларның, а ол ыш-
каш уруг үш хар четкиже дээр уруг азырап
олурган шөлээзиниң үезинде херээн
кижилерниң профессионал белеткелин, эде
белеткелин болгаш мергежилни бедидерин
профессионал болгаш немелде өөөредил-
гениң өөөредилге албан черлеринге азы өс-
ке-даа өөөредилге албан черлеринге, өөө-
дилге организацияларының кезектеринге
азы өске өөөредилге албан черлеринге
ажылга хаара тудар албанның органна-
рының чарган керээлеринге дүүштүр
боттандыраар.

Ажилга хаара тудар албанның орган-
нары ажил чок хамаатыларны өске черже
профессионал белеткелин, эде белеткелин
болгаш билин бедидип чорудуп тура,
дараазында саң-хөө дузазын көргүзөр:

өөренер черинче баарының болгаш
дедир чоругурунун орук өрттөн;

өөренер черинче аай-дедир чоруп турар
үеде хонук шүүделениң чарыгдалдарын;

өөренип турар үеде чурттаар оран-сава
хөлезилтөөн төлөп бээр.

Ажилга хаара тудар албанның органна-
рының профессионал белеткелин, эде бе-
леткелин болгаш мергежил бедидери-биле
өөредип чоруткан ажил чок хамаатыла-
рынга, а ол ышкаш уруг үш хар четкиже
дээр уруг азырап олурар шөлээзинде турар
херээннерге саң-хөө деткимчезин көргү-
зериниң чурумун база ол ышкаш ооң хем-
чээлдерин Тыва Республиканың Чазаа
доктаадып тургузар.;

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан
хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг
болур болгаш 2012 чылдың январь 1-ден
эгелеп тытып келген хоойлу-дүрүм хамаа-
рылгаларыга хамаарыштыр ажыллаттынар.

**Тыва Республиканың Баштыңы —
Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.**

Кызыл хоорай

2012 чылдың май 18

№ 1296 ДХ-1

деп сөстөрни немээр.

2 чүүл

1. Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан
хүнден эгелеп күштүг болур.

2. Бо Хоойлунуң күжү 2012 чылдың
январь 1-ден эгелеп тытып келген хоойлу-
дүрүм хамаарылгаларыга хамаарыштыр
ажыллаттынар.

**Тыва Республиканың Баштыңы —
Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.**

Кызыл хоорай

2012 чылдың май 18

№ 1266 ДХ-1

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан
хүнден эгелеп күштүг болур.

**Тыва Республиканың Баштыңы —
Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.**

Кызыл хоорай

2012 чылдың май 18

№ 1278 ДХ-1

**Коррупцияга удур хөдөлүр талазы-биле күрүне башкарылганын
сайзыраңгайжыдары-биле холбаштыр Тыва Республиканың чамдык хоойлужудулга
актыларынга өскерилгелер кирир дугайында**

*Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи)
2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган*

правда», 2011 чылдың январь 26-да, декабрь
8-те) 3 чүүлүнге дараазында өскерилгелерни
кирир:

1) дараазында уткалыг 4 кезекти немээр:
«4. Дээди Хуралдың депутады чыл

(Уланчызы 6-гы арында).

(Уланчызы. Эгези 4-кү, 5-кн арыннарда).

санында отчеттук саң-хөө чылынын дараа-зында чылдың апрель 1-ден орайтатпайн, Дээди Хуралдың депутаттарының кирип турары орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерниң шынны дээш оон контролюн боттандырып турар Дээди Хуралдың комиссиязынче (моон ыңай — комиссия дээн) боттарының орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни, а ол ышкаш ашааның (кадайының) болгаш назы четпээн уругларының орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни кирир.

2) дараазында уткалыг 5 кезекти немээр:

«5. Комиссияны Дээди Хуралдың чогуур хоойлу-дүрүм актызы-биле доктааткан чурум езугаар тургузар.»

3) дараазында уткалыг 6 кезекти немээр:

«6. Комиссия Дээди Хуралдың чогуур хоойлу-дүрүм актызы-биле доктааткан чурум езугаар дараазында хыналдаларны чорудар:

а) Дээди Хуралдың депутаттарының орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин дугайында болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында кирип турар медээлеринин шынны болгаш бүрүн долузуң;

б) Дээди Хуралдың депутаттарының «Россия Федерациязының субъектилеринин күрүне эрге-чагыргазының хоойлужудулга (төлээлекчи) болгаш күүсекчи органның организастаарының ниити принциптеринин дугайында» Федералдыг хоойлу-биле, өске-даа федералдыг хоойлулар-биле, Тыва Республиканың Конституциязы-биле, бо Хоойлу-биле доктааткан тургускан кызы-гаарлаашкыннарын болгаш хоруушкуннарын сагып турарын.»

4) дараазында уткалыг 7 кезекти немээр:

«7. Хыналда чорударының үндезини болза, доктааткан чурум езугаар бижимел хевир-биле дараазында органның кириген четчир медээзи:

а) хоойлу-дүрүм камгалаар болгаш өске-даа күрүне органның;

б) политиктиг партияларның болгаш политиктиг партиялар болбайн турар, хоойлу-биле дүүштүр бүртүктүрген өске-даа бүгү-россияның хөй-ниити каттыжышкыннарын, а ол ышкаш политиктиг партияларның регионалдыг салбырларының, регионалдар аразының болгаш регионалдыг хөй-ниити каттыжышкыннарын доктаамал ажылдап турар удуртукчу органның;

в) Россия Федерациязының Хөй-ниити палатазының болгаш Тыва Республиканың Хөй-ниити палатазының;

г) бүгү-россияның болгаш республиканың массалыг информация чепсектеринин.»

5) дараазында уткалыг 8 кезекти немээр:

«8. Ат салбаан медээ хыналда чорударына үндезин болбас.»

6) дараазында уткалыг 9 кезекти немээр:

«9. Хыналдалар түнелдерин комиссияларның ажык хуралдарына көөр, аңаа Дээди Хуралдың доктааткан чуруму езугаар массалыг информация чепсектеринин төлээлери олуржуп болур.»

7) дараазында уткалыг 10 кезекти немээр:

«10. Дээди Хуралдың депутатады орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни билдингир-ле шын эвес кылдыр азы долу эвес кылдыр киригенин дугайында комиссияның илереткен медээлерин Дээди Хуралдың албан-езуунун парлааг үндүрүлгезинге парлаар болгаш Дээди Хуралдың албан-езуунун сайтызынче кирир.»

8) дараазында уткалыг 11 кезекти немээр:

«11. Дээди Хуралдың депутаттарының орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында кирип турар медээлерин Дээди Хуралдың албан-езуунун сайтызынче бээринин чурумун болгаш ол медээлерни массалыг информация чепсектеринге, оларның дилээ-биле, парлап үндүрер кылдыр бээринин чурумун Дээди Хуралдың чогуур хоойлу-дүрүм актызы-биле доктаадып тургузар.»

2 чүүл

2006 чылдың апрель 21-де № 1739 УХ-1 «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтыргаларының дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Шын», 2006 чылдың май 11-де, июль 11-де; 2008 чылдың сентябрь 2-де; 2009 чылдың июнь 2-де; 2010 чылдың май 13-те, декабрь 28-те; 2011 чылдың апрель 2-де, июнь 21-де, декабрь 20-де; «Тувинская правда», 2006 чылдың август 2-де; 2007 чылдың июль 31-

де; 2008 чылдың август 26-да; 2009 чылдың май 28-те; 2010 чылдың май 6-да, декабрь 30-де; 2011 чылдың апрель 5-те, июнь 21-де, декабрь 20-де) дараазында өскерилгелерни кирир:

1) 13-кү чүүлге дараазында уткалыг 6 кезекти немээр:

«6. Хамааты албан-хаакчы бодунун орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни, а ол ышкаш ашааның (кадайының) болгаш назы четпээн уругларының орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни кирибээн таварылгада, бир эвес ыңдыг медээлерни кирири албан ужурулг болганда, азы чок болза билдингир-ле шын эвес азы медээлерин четче бүрүн эвес кылдыр кирир болза, хамааты албан-хаакчызын хамааты албанындан үндүреринге чедирер хоойлу-дүрүм үрээшкин болур.»

2) 31-ги чүүлдүн 1 кезээнин бирги абза-зынга «албан-дужаал» деп сөстөрни «албан черинин» деп сөстөр-биле солуур;

3) 32-ги чүүлдүн 8 кезээнге «хамааты хемчег» деп сөстөрни «бо Хоойлу-дүрүм 31-ги чүүлүнүн 1 кезээнин 1-4 пунктулары-биле көрдүнген хемчег, болгаш хамааты бо Хоойлу-дүрүм 33 чүүлү-биле көрдүнген хемчег» деп сөстөр-биле солуур;

4) 10 эгени:

а) дараазында уткалыг 33 чүүл-биле немээр:

«33 чүүл. Коррупцияга удур хөдөлүр сорулгалар-биле тургускан кызыгаарлааш-кыннары болгаш хоруушкуннары, эрге-ажыктар конфликттин баш бурунгаар болдурбазының дугайында азы таарыштыр тургузарының дугайында негелделерни сагывааны база хүлээлгелерни күүсетпээни дээш алыр хемчег

Хамааты албан-хаакчыга коррупцияга удур хөдөлүр сорулгалар-биле тургускан кызыгаарлаашкыннары болгаш хоруушкуннары, эрге-ажыктар конфликттин баш бурунгаар болдурбазының дугайында азы таарыштыр тургузарының дугайында негелделерни сагывааны база хүлээлгелерни күүсетпээни дээш «Россия Федерациязының күрүнениң хамааты албанының дугайында» Федералдыг хоойлу-биле, 2008 чылдың декабрь 25-те № 273-ФХ «Коррупцияга удур хөдөлүрүн дугайында» Федералдыг хоойлу-биле болгаш өске-даа федералдыг хоойлулар-биле дүүштүр дараазында хемчеглерни онаар:

1) сагындырыг;

2) догулда;

3) албан-дужаалыга долу эвес дүгжүп турарын сагындыраары.»

б) дараазында уткалыг 33 чүүлү немээр:

«33 чүүл. Бүзүрелин чидиргени-биле холбаштыр үндүрери

1. Хамааты албан-хаакчы бүзүрелин чидиргени-биле холбаштыр дараазында таварылгаларда үндүрткен боол болур:

1) хамааты албан-хаакчы бодунун талазындан эрге-ажыктар конфликттин болдурбас дугайында болгаш (азы) таарыштыр тургузар талазы-биле хемчеглер албаан болза;

2) хамааты албан-хаакчы бодунун орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни, а ол ышкаш ашааның (кадайының) болгаш назы четпээн уругларының орулгаларының дугайында, эт-хөреңгизинин болгаш эт-хөреңги шинчилиг хүлээлгелеринин дугайында медээлерни кирибээн азы билдингир-ле шын эвес азы медээлерни четче, бүрүн эвес кылдыр киригенде;

3) хамааты албан-хаакчы коммерция организациязының башкарып турар органың ажыл-чорудулгазынга, федералдыг хоойлу-биле доктааткан таварылгалардан аңгыда, төлевирлиг үндезинге киришкенде;

4) хамааты албан-хаакчы сайгарлыкчы ажыл-чорудулганы кылганда;

5) башкарылга органның, ажаал-тежээл азы хайгаарал чөвүлелдеринин, өске-даа даштыкы коммерция эвес чазакты болбайн турар организацияларның болгаш Россия Федерациязының девискээринде ажылдап турар оларның структурлуг кезектеринин органның составынча хамааты албан-хаакчы киргенде, бир эвес Россия Федерациязының бүгү-делегей керээзи-биле азы Россия Федерациязының хоойлужудулгазы-биле өске чүүл көрдүмээн болза.

2. Хамааты албан-хаакчыда эрге-ажыктар маргылдаага чедирер азы чедирип болур хууда сонургалдар тытып келгени хөлезилекчинин төлээзинге билдингир апарган болза, хамааты албан-хаакчыга бүзүрелин чидиргени-биле холбаштыр база ол ышкаш албан-хаакчыга хамаарыштыр эрге-ажыктар маргылдаага болдурбазы-ның болгаш (азы) өйлей таарыштыр талазы-биле хөлезилекчинин төлээзи хемчег

албаан таварылгада үндүрер ужурулг.»;

в) дараазында уткалыг 33 чүүлү немээр:

«33 чүүл. Коррупциялыг хоойлу-дүрүмү үрээни дээш хемчеглер алырының чуруму

1. Бо Хоойлу-дүрүм 33 чүүлдерин-биле көрдүнген хемчеглерни алырын хөлезилекчинин төлээзи коррупция болгаш өске-даа хоойлу-дүрүм үрээшкиннеринин профилактиказының талазы-биле чогуур күрүне органының кадрлар албанының иштики кезээнин чоруткан хыналдазының түнелдеринин дугайында илеткелге үн-дезилеп тургаш, а бир эвес хыналда түнелдеринин дугайында илеткелди эрге-ажыктар конфликттин өйлей таарыштырар талазы-биле комиссияга чорудуп турган болза, ол комиссиянык берген рекомендациязынга үндезилеп боттандыраар.

2. Бо Хоойлу-дүрүм 33 чүүлдерин-биле көрдүнген хемчеглерни алырда, хамааты албан-хаакчының коррупция талазы-биле кылган хоойлу-дүрүм үрээшкиннеринин шынарын, оон аарын, кандыг байдалдарда кылдынганын, эрге-ажыктар конфликттин болдурбазының дугайында азы өйлей таарыштырар дугайында өске-даа кызыгаарлаашкыннары болгаш хоруушкуннары, негелделерни сагып турганын болгаш коррупцияга удур хөдөлүр сорулгалар-биле доктааткан хүлээлгелерни оон күүседип турганын, а ол ышкаш хамааты албан-хаакчының бодунун албан-дужаал хүлээлгелерин күүседип турганын мур-нундагы түнелдерин өөренип көөр.

3. Бо Хоойлу-дүрүм 33 чүүлдерин-биле көрдүнген хемчеглерни хамааты албан-хаакчының түр үеде күш-ажыл кылып шыда-вазын, оон шөлээге турганын, чөптүг чыл-дагаан-биле оон өске-даа таварылгаларда ажылга чок турган үелерин, а ол ышкаш хыналдалар чорудуп турган болгаш эрге-ажыктар конфликттин таарыштырар талазы-биле комиссия оон материалдарын көргөн үелерин санааска, хамааты албан-хаакчы коррупция талазы-биле хоойлу-

«Тыва Республикага өртке айыыл чок чорук дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың декабрь 29-та № 1168 УХ-1 «Тыва Республикага өртке айыыл чок чорук дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга («Тувинская правда», 2004 чылдың декабрь 29-та; 2005 чылдың март 25-те, ноябрь 17-де; 2007 чылдың июнь 23-те; 2008 чылдың май 15-те; 2010 чылдың декабрь 30-де; «Шын», 2005 чылдың ноябрь 17-де; 2007 чылдың июль 3-те; 2008 чылдың май 22-де; 2010 чылдың декабрь 28-те) дараазында өскерилгелерни кирир:

1) кирилде кезээнде «хөй-ниити каттыжышкыннарын», деп сөстөрнүн соонга «хуу сайгарлыкчыларның», деп сөстөрнүн немээр;

2) 9-кү чүүлге:

а) үшкү кезекте «, оон иштинде эки тура өрт камгалалының», деп сөстөрнүн ап кааптар;

б) дөрткү кезекте «албан черинин, хуу болгаш эки тура өрт камгалалының» деп сөстөрнүн «албан черинин болгаш хуу өрт камгалалының» деп сөстөр-биле солуур;

3) 14-кү чүүлдү күжүн чидирген деп санаар;

4) 25-ки чүүлдүн ийги кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«өртке удур онза чурумун күштүг болуп турарының үезинде чогуур девис-

Тыва Республиканың «Хууда дузалал ажыл-агыйының дугайында» Хоойлузунга өскерилгелер кириринин дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

1 чүүл

2004 чылдың ноябрь 26-да № 944 УХ-1 Тыва Республиканың «Хууда дузалал ажыл-агыйының дугайында» Хоойлузунга («Шын», 2004 чылдың декабрь 25-те; 2009 чылдың июнь 9-та; «Тувинская правда», 2005 чылдың март 25-те; 2009 чылдың июнь 6-да) дараазында өскерилгелерни кирир:

1) 4-кү чүүлдүн 5 кезээн дараазында эдилге-биле бижири:

«5. Хууда дузалал ажыл-агыйлыг хамаатыларның хары угда өңчү эргезинге болгаш (азы) өске эргеге туруп болур чер участоттарының ниити шөлүнүн эң улуг

Күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмүнүн нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турары дээш ведомство контролюн дугайында

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

1 чүүл

Бо Хоойлу-дүрүм таарыштырып турар чүүл

1. Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органның болгаш Тыва Республика-ның тус чер бот-башкарылга органның оларның эргезинде турар орга-низацияларда күш-ажыл хоойлужудулгазын

дүрүм үрээшкинин кылган дугайында мед-кирген хүнден эгелээш, бир айдан ора-татпайн алыр. Бо таварылгада корруп-ция талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээшкин кылган дугайында медээ кирген хүнде эгелээш алды айдан орай эвесте, хемч-алдынган боол болур.

4. Коррупция талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээшкинин кылган таварылгада, хамаат албан-хаакчыга хамаарыштыр хемчег ал-ганының дугайында актыга хемчег алганын үндезини кылдыр бо Хоойлу-дүрүм 33 азы 3 чүүлдерин айтыр.

5. Хамааты албан-хаакчыга онаашты коррупция талазы-биле хоойлу-дүрүм үрээшкин болгаш оон дүрүмнери хажы-тынган нормативтиг хоойлу-дүрүм акты-ларын айткан хемчеглер алырының дуг-айында, азы хамааты албан-хаакчыга хама-арыштыр ыңдыг хемчег алырын күш ч-болдурарының дугайында, чылдаганаары айтканы-биле, актының хоолгазын, о-актыны тургускан хүнден эгелээш беш хон-дургузунда, хамааты албан-хаакчы холунун үжүүн салдыргаш, бээр.

6. Хамааты албан-хаакчы албан-ажы талазы-биле маргылдаалар чарар күрүн органының комиссиязынче азы судче хемч-алганынга хамаарыштыр бижимел хевир-хомудал кирир эргелиг.

7. Бир эвес хемчег алган хүнден эгле-хамааты албан-хаакчы бир чыл дургузун-да бо Хоойлу-дүрүм 31-ги чүүлүнүн 1 кезээнин 1, 2 азы 3 пунктулары-биле көрдүнген чуру-үрээни дээш хемчег, азы бо Хоойлу-дүрүм 33 чүүлүнүн 1, 2 азы 3 пунктулары-биле көр-дүнген хемчег алдыртпаан болза, ол чуру-үрээни дээш хемчег чок деп санадыр.»

3 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаа-хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштү-болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2012 чылдың май 18 № 1289 ДХ-1

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2012 чылдың май 18 № 1289 ДХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

кээрлерге өртке айыыл чок чорук талазы-биле Россия Федерациязының нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле, Тыва Республиканың нормативтиг хоойлу-дүрүм актылары-биле болгаш муниципалдыг хоойлу-дүрүм актылары-биле өртке айыыл чок чоруктун, оон иштинде чурттакчылыг черлерниң кызыгаарларында дашкаар өрттерни кызыгаарлаарына чонну кириш-тирери, хамаатыларның арга-арыгже кирерин хорууру, чурттакчылыг черлерни кызыгаарларында дашкаар арга-арыг өрттеринин болгаш өске-даа өрттеринин чурттакчылыг черлерниң девискээринче тараарына шаптык болдурар немелде хем-чеглерни алыры көрдүнүп турар немелде негелделерни тургузар (чурттакчылыг черлерниң кызыгаарларына өртке удур үзүк черлерни улгаттыраары, өртке удур чер-нин кырында каадын дилиндектээри болгаш ыңдыг янылыг хемчеглерни тургузар).»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаа-хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштү-болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2012 чылдың май 18 № 1281 ДХ-1

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2012 чылдың май 18 № 1301 ДХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

хемчээли 2,5 га болур.»

2) 6-гы чүүлде «өңчү эргезинге хамааржыр» деп сөстөрнүн соонга «азы хууда дузалал ажыл-агыйлыг хамаатыларга өске эргеге» деп сөстөрнүн немээр.»

2 чүүл

Бо Хоойлу ону албан-езуу-биле парлаа-хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштү-болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2012 чылдың май 18 № 1301 ДХ-1

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ. Кызыл хоорай 2012 чылдың май 18 № 1301 ДХ-1

Тыва Республиканың Дээди Хуралы (парламентизи) 2012 чылдың апрель 23-те хүлээп алган

болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмүнүн нор-малары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турары дээш ведомство контролюн (моон ыңай — ведомство контролю дээн) боттанды-раарының чурумун болгаш негелделерин бо Хоойлу-биле доктаадып тургузар.

2. Ведомство контролюн күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлудурумунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын чегериниң эргезинде турар организацияларның сагып турарын хынаары-биле боттандыраар.

2 чүүл. Күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турары ведомство контролюн боттандыраарын хоойлу-дүрүм талазы-биле үндезини күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турары дээш ведомство контролюн боттандыраарын хоойлу-дүрүм талазы-биле үндезиниң Федерациязының Конституциязы, Федерациязының Күш-ажыл кодекси, федералдыг хоойлулар болгаш Россия Федерациязының өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын, Тыва Республиканың Конституциязы, бо Хоойлу, Тыва Республиканың хоойлулары болгаш Тыва Республиканың өске-даа нормативтиг хоойлу актыларын тургузуп турар.

3 чүүл. Бо Хоойлуда ажылгап турар кол-билгилер
Хоойлунун сорулгазынга дараазында билгилерни ажылгап турар: ветконтроль — Тыва Республиканың эрге-чагырга органнарының болгаш Тыва Республикада тус чер бот-башкарган органнарының күш-ажыл хоойлужузын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүм нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын оларның ичинде турар организацияларда сагып турарын контролюн боттандыраар талазы-биле ажыл-чорудулгазы;

гезинде турар организация — тургулар Тыва Республиканың күүсекчи чагырга органнары азы Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органнары турар болгаш (азы) оларның адырлар биле чагыргазында турар албан чери үдүрүлгө;
ведомство контролюнун талазы-биле билгилер (моон ыяй) — контроль талазы-хемчеглер дээш) — күш-ажыл хоойлужузын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүм нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын чегериниң эргезинде организацияның сагып турарын хынаары чорудары-биле, хыналданың түңүшүн бижип доозары-биле база конта-талазы-биле хемчеглер эртергениниң илереткенге хамаарыштыр хемчеглер алыры-биле холбаштыр ведомство контролюн боттандырып турар органнарының дужаалдыг кижилериниң ажыл-ишталарының каттышканы;

4 чүүл. Ведомство контролюнун кол алары

ведомство контролюнун кол сорулгазы болза:
Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының болгаш Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органнарының эргезинде турар организацияларда чыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турарын хынаары;

эртерген хыналдалар түңелдериниң биле илереттинген хажыдышкыннары барымдааларыга хамаарыштыр алыры.
5 чүүл. Ведомство контролюн боттандыраар кылдыр төлээлеттирген бүрүнүчү органнар
Ведомство контролюн боттандыраар төлээлеттирген органнар болза, де турар организациялар Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы болгаш Тыва Республикада тус чер бот-башкарылга органнары (моон ыяй төлээлеттирген органнар дээш) болур. Ведомство контролюн организастаар боттандыраар талазы-биле хүлээлгелерниң албан-дужаалдыг кижилериниң бүрүнүчү эргелерин болгаш хаалгазын амгы күштүг болуп турар хужулга-биле дүүштүр тодарадыр. Гезинде турар организацияларга төлээлеттирген орган хыналда чорудар кылгезинде турар организацияларга хыналда чорудар талазы-биле төлээлеттирген органнарының төлээзиниң ол төлээлеттирген

органның штадынга турары көрдүмүз.
6 чүүл. Хыналдаларның хевирлери
Ведомство контролюн планын, пландан дашкаар болгаш дагын катап хыналдалар чорудар арга-биле боттандыраар.
7 чүүл. Хыналдаларны организастаары болгаш эртерери

1. Планның хыналдаларны чыл санында хыналдалар эртерериниң планынга дүүштүр чорудар, ол планын төлээлеттирген органын удуртукчузу календарылыг чыл эгелээринге чедир, бир айдан орайтатпайн, бадылаан турар.

Планның хыналдалар эртерериниң чыл планын төлээлеттирген органнарының албан-езузуунун сайтыларында «Интернет» медээ-телекоммуникация четкизинче кириер, азы сонугаан кижилерге өске чедир арга-биле медээ кылдыр дамчыдар.

Планның хыналдаларны үш чылда бирэден хөй эвес катап чорудар. Ажыл-чорудулганың хевирлерин кадык камгалалының, өөредилге, социал адырларда болгаш чурттаар оран-сава адырында, чылыг-биле хандырылга, электри энергиязы, энергия камналгазының болгаш энергия ажылгалын улгаттыраар адырларда боттандырып турар ведомствонун эргезинде организацияларга хамаарыштыр планның хыналдаларны үш чылда ийи болгаш оон хөй катап чорудар.

2. Пландан дашкаар хыналдаларны ведомствонун эргезинде турар организацияларда күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актыларын хажытканының дугайында медээлер азы чагаа-бижиктер чогуур төлээлекчи органга дараазында кижилерден кирген таварылгада:

ведомствонун эргезинде турар организацияда ажылдап турар азы аңаа ажылдап турган хамаатылардан, оларның өг-бүлелериниң кежигүннеринден болгаш оларның төлээлеринден;

күрүне эрге-чагыргазының органнарындан, тус чер бот-башкарылга органнарындан, организациялардан болгаш комиссиялардан, бир эвес ындыг деп даап боттандыраар азы илереттинген хажыдышкыннар дугайында фактылар, оларның бүрүн эргелерин боттандыраары-биле холбаштыр оларга билдиндир апарган болза.

3. Дагын катап хыналдаларны, бир эвес ведомствонун эргезинде турар организацияның удуртукчузу хыналда чорутканының түңнелинде долдуруп бижээн актыда айткан хуусаада моон мурнунда хыналдаларда илереттинген хажыдышкыннары чайлатканының дугайында отчетун кирибээн болза, ынчан чорудар.

Катап хыналдаларны мурнунда кылган хыналданың төнгөн хүнүнден эгелээш, алды айдан орай эвес хуусаада чорудар.

8 чүүл. Хыналданы эртерериниң хуусаазы

1. Бо Хоойлу-биле көрдүнгөн хыналда бүрүзүн чорудар хуусаазы чээрби ажыл хүнүнден эртпес ужурулг.

2. Бир эвес контроль талазы-биле элээн улуг хемчээлдиг ажылдар, тускай шинчилелдер, шенелделер, экспертизалар эртерериниң эргежок чугулазы бар болганы-биле холбашкан таварылгаларда, албан-дужаалдыг кижиниң чылдаганын айткан бижимел саналыга үндезилээш, төлээлекчи органын хоойлу-дүрүм актызы-биле планның хыналданың хуусаазын узаткан бооп болур, ынчалза-даа ол чээрби ажыл хүнүнден көвүдөөс ужурулг.

9 чүүл. Хыналданы организастаарының чуруму

1. Хыналданы төлээлеттирген органын удуртукчузунун азы оон оралакчызының айтышкынынга (дужаалынга) үндезилеп чорудар.

2. Контроль талазы-биле хемчеглер эртерериниң дугайында айтышкынга (дужаалга) дараазында чүүлдерни айтыр: контроль талазы-биле хемчеглер эртерериниң дугайында айтышкынының (дужаалдын) дугаарын болгаш ай, хүнүн, чылын; ведомство контролюн чорудуп турар органын адын;

контроль талазы-биле хемчеглер эртерериниң кылдыр төлээлеткен (төлээлеттирген) кижиниң (кижилериниң) фамилиязын, адын, адазының адын база албан-дужаалын;

аңаа хамаарыштыр контроль талазы-биле хемчеглер эртерип турар ведомствонун эргезинде турар организацияның адын;

контроль талазы-биле чорудуп турар хемчеглериниң сорулгаларын болгаш хүлээлгелерин;

контроль талазы-биле хемчеглер эртерериниң хоойлу-дүрүм талазы-биле үндезиннерин;

контроль талазы-биле эртерип хемчеглерини эгелээр болгаш төндүрер ай, хүнүн.
3. Планның хыналда эртерип дугайында айткан хуусаада (дужаалды) азы оон шын-айтышкыны (дужаалды) азы оон шын-айтышкыны хоолгазын хыналданы чорудуп эгелээринге чедир, үш ажыл хүнүнден орайтатпайн, хыналда чорудар организацияның удуртукчузунче чорудар.

Пландан дашкаар хыналда чорударының дугайында айтышкыны (дужаалды) азы оон шын-айтышкыны каан хоолгазын хыналда эртерип турар албан-дужаалдыг кижиге ведомствонун эргезинде турар организацияның удуртукчузунга азы өске албан-дужаалдыг кижизинге, хол үжүүн салдыргаш, бодунун албан ажылының шын-айтышкыны көргүскөш база ону берген хүнүнүн дугайында медээни кири бижээш, тыпсыр.

4. Контроль талазы-биле хемчеглерни чүүлге хыналда эртерип дугайында дужаалда айткан албан-дужаалдыг кижиге азы албан-дужаалдыг кижилер эртерип болур.

10 чүүл. Хыналдалар эртергениниң түңнелдерин белеткээр

1. Хыналдалар эртергениниң түңнелдеринге хамаарыштыр төлээлеттирген органын албан-дужаалдыг кижизин (албан-дужаалдыг кижилериниң) фамилиязын, адын, адазының адын болгаш албан-дужаалын;

2) хыналда чорудуп турар төлээлекчи органын адын;

3) төлээлеттирген органын хыналда чорударын үндезилээн айтышкынының (дужаалының) ай, хүнүн болгаш дугаарын;

4) хыналда эртерип турар төлээлеттирген органын албан-дужаалдыг кижизиниң (албан-дужаалдыг кижилериниң) фамилиязын, адын, адазының адын болгаш албан-дужаалын;

5) хыналда чорудуп турар ведомствонун эргезинде организацияның адын, оон удуртукчузунун азы оларның төлээлеттирген албан-дужаалдыг кижизиниң фамилиязын, адын, адазының адын болгаш албан-дужаалын;

6) хыналда чорудар ай, хүнүн, шагын, оон кайы хире үргүлчүлелдин болгаш чорудар чегин;

7) хыналда чорутканының түңнелдериниң дугайында, оон иштинде албан кылыр ужурулг негелделерни хажытканын илереткен дугайында медээлерин, оларның шынаарының болгаш эргезинде турар организацияның ол хажыдышкыннары кылган албан-дужаалдыг кижилериниң дугайында медээлерин;

8) эргезинде турар организацияның удуртукчузун азы ону төлээлээн албан-дужаалдыг кижини хыналда чоруткан акт-биле таныштырганының азы таныжарындан ойталаанының дугайында медээни, а ол ышкаш чоруткан хыналда дугайында бижикти хыналда учедунун журналында киригенин, азы болза ындыг журнал эргезинде турар организацияда чок болганы-биле холбаштыр бижимел кириери болдунмазының дугайында медээни;

9) хыналда чорудуп турар албан-дужаалдыг кижиниң азы албан-дужаалдыг кижилериниң холунун үжүүн;

10) илереттинген хажыдышкыннар бүрүзүн эдил кылыры-биле берген тодаргай хуусааның дугайында медээни кириер.

2. Хыналда түңнелдери-биле холбашкан бар-ла документтерни азы оларның хоолгаларын хыналда актызынга кожар.

3. Хыналда актызын, ону төндүргениниң соонда дораан ийи экземплярлыг кылдыр долдураар, оларның бирээзин капсырылгалар хоолгалары-биле каттай эргезинде турар организацияның удуртукчузунга азы ону төлээлээн албан-дужаалдыг кижиге, хыналда актызы-биле танышканының дугайында азы таныжарындан ойталаанының дугайында хол үжүүн салдыргаш, бээр. Эргезинде турар организацияның удуртукчузу азы ону төлээлээн албан-дужаалдыг кижиге чок болган таварылгада, а ол ышкаш хыналда актызы-биле танышканының азы таныжарындан ойталаанының дугайында хол үжүүн бээрден олар ойталаан таварылгада, ол актыны почта дамчыштыр чорудар.

11 чүүл. Хыналдалар эртерип турар үеде илереттинген хажыдышкыннары чайладыры

1. Актыда айткан хуусаада эргезинде турар организацияның удуртукчузу илереткен хажыдышкыннары чайладыр болгаш төлээлекчи органын удуртукчузунга хажыдышкыннары чайлатканының дугайында отчетун бээр хүлээлгелиг. Отчетка хажыдышкыннары эткенин бадыткап турар документтериниң болгаш материалдарның хоолгазын кожар.

2. Доктааткан хуусаада илереткен хажыдышкыннары эдери болдунмаан таварылгада, ведомствонун эргезинде турар организацияның удуртукчузу азы оон оралакчызы хуусааны уздырының дугайында, чөптүг чылдаганын айтканы-биле, дилегни хамаарылгалыг төлээлекчи органын удуртукчузунче кириер эргелиг.

12 чүүл. Эргезинде турар организацияларның болгаш оларның албан-дужаалдыг кижилериниң харысалгазы

1. Эргезинде турар организациялар, оларның албан-дужаалдыг кижилери күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар нормативтиг өске-даа хоойлу-дүрүм актыла-

рын хажытканы дээш база хыналда чорутканының түңнелинде илереттинген хажыдышкыннары актыда айткан хуусаада этпээни дээш күштүг болуп турар хоойлу-дүрүмунун харысалгага онаажыр.

2. Контроль талазы-биле хемчеглер эртергениниң түңнелинде күш-ажыл хоойлужудулгазының болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын хажыдышкыннары илереттинген таварылгада, албан-дужаалдыг кижиниң тургускан актызынга үндезилеп, төлээлекчи органын удуртукчузу эргезинде турар организацияның удуртукчузунга хамаарыштыр чурум үрээни дээш алыр хемчеглерни хүлээриниң дугайында шийтпирин хүлээп алыр, азы болза хоойлу-дүрүм камгалаар органнарже азы өске-даа күрүне органнарыңче айттыг хажыдышкыннары барымдааларыга хамаарыштыр хемчеглер алыр, оон иштинде буруулуг кижилерге хоойлужудулгага дүүштүр харысалга онаар сорулга-биле чогуур бижикти кириер эргелиг болур.

Айыттыг хажыдышкыннары барымдааларыга хамаарыштыр хемчеглер алырын, чок болза хоойлу-дүрүм камгалаар органнарже азы өске-даа күрүне органнарыңче айттыг хажыдышкыннарга хамаарыштыр хемчеглер алыр сорулга-биле чогуур бижиктерни кириерин, хыналда эрткен соонда чеди хонук хуусаа дургузунда боттандыраар.

13 чүүл. Төлээлекчи органын албан-дужаалдыг кижилериниң, удуртукчузун алган хемчеглеринге хамаарыштыр хомудал кириери

Эргезинде турар организацияның удуртукчузу азы оон оралакчызы төлээлекчи органын албан-дужаалдыг кижилериниң, удуртукчузунун хыналда үезинде кылган ажылдарыга (ажыл кылбаанынга) хамаарыштыр Россия Федерациязының хоойлужудулгазынга дүүштүр административтиг болгаш (азы) суд чурумун езугаар хомудал кириер эргелиг.

14 чүүл. Ведомство контролюн чорутканының дугайында отчеттаары

1. Төлээлеттирген органнар:

1) эргезинде турар организацияларга хамаарыштыр контроль талазы-биле эртерип турар хемчеглериниң учедун чорудар;

2) чыл санында дараазында отчеттуг чылдың февраль 1-ден орайтатпайн, күш-ажыл талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органыңче эртерген хыналдаларның санын, хынаан организацияларның аттарын, илерээн хажыдышкыннары, а ол ышкаш контроль талазы-биле хемчеглер эртергениниң түңнелинде харысалга онааган кижилериниң дугайында медээлерни айтыпшаан, медээлерни кириер.

2. Күш-ажыл талазы-биле Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагыргазының органы эртерген хыналдалар дугайында төлээлекчи органнардан кирген медээлерни анализтээр болгаш Тыва Республиканың Чазанче кириер кылдыр каттыштырган отчетту тургузар.

15 чүүл. Ведомство контролюн боттандырып турда төлээлеттирген органнарың кады ажылдажылгазы

Төлээлеттирген органнар ведомство контролюн боттандырып тура, күрүне органнары-биле, оон иштинде хыналда азы хайгаарал чорудар бүрүн эргелиг органнары-биле, тус чер бот-башкарылга органнары-биле, профэвилелдер-биле (оларның каттыжышкыннары-биле), хөй-инитиниң хыналда органнары-биле кады ажылдажылганы хоойлужудулга-биле дүүштүр боттандыраар.

16 чүүл. Түңнел дүрүмнер

Бо Хоойлу күштүг болуп кирген хүнден эгелээш, дараазында хоойлуларны күжүн чидирген деп санаар:

1) 2011 чылдың апрель 4-те № 519 ДХ-1 Тыва Республиканың «Күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турары дээш ведомствонун иштики күрүне контролюнун дугайында» Хоойлузун («Шын», 2011 чылдың апрель 9-та; «Тувинская правда», 2011 чылдың апрель 12-де);

2) 2011 чылдың ноябрь 11-де № 906 ДХ-1 Тыва Республиканың «Күш-ажыл хоойлужудулгазын болгаш күш-ажыл хоойлу-дүрүмунун нормалары кирип турар өске-даа нормативтиг хоойлу-дүрүм актыларын сагып турары дээш ведомствонун иштики күрүне контролюнун дугайында» Тыва Республиканың Хоойлузунга өскерилгелер кириер дугайында Хоойлузун («Тувинская правда», 2011 чылдың ноябрь 29-та; «Шын», 2011 чылдың ноябрь 29-та).

17 чүүл. Бо Хоойлунун күштүг болуп кириери

Бо Хоойлу ону албан-езузу-биле парлаан хүнден эгелээш, он хонук эрткенде, күштүг болуп кирер.

Тыва Республиканың Баштыңы — Чазаның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Кызыл хоорай

2012 чылдың май 18

№ 1291 ДХ-1

ЧЕТТИРГЕНИВИСТИ ИЛЕРЕДИП ТУР БИС

Хоорай хевирлиг Каа-Хем суурнун мурнуу-чөөн районунун чурттакчылары бистерге хүн бүрүдө чугула айтырыг кылдыр тургустунуп турган чер участоктарын болгаш тудугларны бүрүткөдип алырының талазы-биле айтыры-выска дуза каткан Тыва Республиканың чагырга органның четтиргенивисти илере-дип тур бис.

Бистиң ол айтырывыс 2008 чылда-ла эгелээн. Кожуунун удуртулгазы-биле харылзажып, айтырыгны шийтирлеп алыр дээн бистиң оралдажышкыннарывыс бүтпейн барган. Тыва Республиканың удуртулгазы—Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол хамаатыларга дузалажып, оларның ол айтырыгын шийтирлежип бээринин талазы-биле бижимел айтышкынны Кызыл кожуунун болгаш Каа-Хем суурнун мурнундагы удуртукчуларынга чаңгыс эвес удаа үндүрүп турган. Ынчалзажок сөөлгү үш чыл

дургузунда ол талазы-биле кандыг-даа түннел хүлээп алдырмаан. Чүгле бо чылын Кызыл кожуун чагыргазының даргазының хүлээлгезин Владимир Туматович Хемер-оол күүседире-биле томуйлатканындан харын айтырывыс шимчеп эгелээн: черлерниң даңзылаашкынны чоруткан, чурттакчыларның даңзын тургускан болгаш суурнун мурнуу-чөөн талазынга тудуг ажилдары эгелээн. Ол дээш өөрүп четтиргенивис кызыгаар чок!

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оолга болгаш Кызыл кожуунун чагырга даргазының хүлээлгезин күүседип турар Владимир Туматович Хемер-оолга бистиң Тывавыстың болгаш Кызыл кожуунун хөгжүлдө-сайзыралы дээш кылып турар ажил-чорудулгазынга чедишкыннерни, быжыг кадыкшылды болгаш аас-кежикти күзедивис!

Каа-Хем суурнун мурнуу-чөөн районунун чурттакчылары 328 кижит ат салган.

Пенсия фондузунда

ДЫШТАНЫП ЧОРУУР ДЭЭН БОЛЗА...

Кыдыкы Соңгу чүк болгаш аңаа деңнештирген черлерде чурттап турар, ажилдавайн турар пенсионерлер ийи чылда бир удаа Россия девискээринге дыштанып черинче — ырак-улак хоорайларже, курорт, санаторий, дыштанылга бажыңнарынче баар-кээр оруунуң өртээн Пенсия фондузунга төлеттирип алыр аргалыг. Бо ачы-дуза 2005 чылдан эгелээн. Ынчангаш орук компенсациязынга хамаарыштыр болганчок-ла таваржыр айтырыгларга дараазында харыларны бердивис.

1. Ажилдавайн турар пенсионер дыштанып чоруур дээнде аай-дедир орук өртээниң компенсациязын кандыг хевирге төлеттирип ап болурул?

Ажилдавайн турар пенсионер Россия девискээринге дыштанырының аай-дедир орук өртээн төледип алырда, орукка чарыгдан акшаны мынчаар эгиттирип ап болур:

1. Эрте дээр тускай талон езугаар билет садып алыры. Ону алырда дыштанып чоруурун бадыткаан путевка, курсовка азы чалалганы эккеп көргүзөр. Бо хевир-биле пенсионер орук өртээнге бодунуң акшазын чарыгдавайн, дыштанылганын эрте дээр планнап алыр аргалыг болур. Тускай талон алырының дугайында билдиришкынни чоруур бетинде 10 хонук бурунгаар чурттап турар черинде Пенсия фондузунга кириер.

2. Пенсионерниң аай-дедир орук өртээнге херек кырында үндүрген чарыгдалын ооң чораан соонда төлөп бээр.

2. Мен чайын өске хоорайда уругларымга барып чораан мен. Орукка чораанымның чарыгдалын эгиттирип алырда, кандыг документи дужаар мен?

Чарыгдалын эгидип алырының дугайында билдиришкынге дараазында документи керне кожат:

- кижини бадыткаан документ (паспорт);

- орукка чораан документи-лер (билеттер).

3. Чайын Анапада акымга баарын планнап турар мен. Халас билет садып алыр тускай талон алырда, чүнү дужаар ужурлуг мен?

Чоруур мурнунда 10 хонук четпээнде тускай талон бээр дугайында билдиришкын-биле катат чурттап турар черинде Пенсия фондузунун органынга дараазында документи дужаар:

- кижини бадыткаан документ (паспорт);

- санаторий, профилакторий, дыштанылга бажыңы, турбаза, азы өске-даа черге барганын бадыткаан документи дужаап болур.

Компенсация бээр чурум бөдүүнчээ болганда, организастыг дыштанылга черинге баар путевка, курсовкадан аңгыда, дыштанылгага тускайлаттынмаан өске-даа черге барганын бадыткаан документи дужаап болур.

Ол дээр, магадылалдыг чага, чалалга, келдиришкын болуп болур. Ону нотариуска шынзыт-

тырган болур.

4. 2011 чылда дыштанган черимниң аай-дедир орук өртээниң компенсациязын алган мен. Бо чылын Кисловодск барып, дыштанып чордум. Бо чылын орук чарыгдалын эгиттирер дугайында билдиришкын кириер болзумза, меңээ ол акшаны төлөп бээр бе?

Россия девискээринге дыштанган черинге чедир орук чарыгдалдарын ийи чылда чаңгыс катат төлөп бээр. Дараазында компенсация дээш 01.01.2013 чылда кээп болур силер.

5. 2008 чылда Сочи хоорайга санаторийге дыштанып чораш, орук билеттерин шыгжап алган мен. Бо чылын ол дээш компенсация ап болур мен бе?

Ийе, ап болур силер. Чүге дизе, Россия Федерациязының Чазааның 01.04.2005 чылда үндүрген № 176 доктаалы Россия девискээринге дыштанылга дээш 01.01.2005 чылдан тура, күштүг болуп турар.

6. Владивосток хоорайга дыштанып чораанымның орук билеттерин чурттап турар черимде Пенсия фондузунун эргелелинге дужаап каан мен. Кажан меңээ ол чарыгдалдарны эгидип бээр ирги?

Пенсия фондузунун эргелели компенсация бээр азы бербес дугайында шийтирне билдиришкын кирген соонда 10 хонук иштинде хүлээп алыр. Компенсация акшазын пенсия акшазы-биле кады шилчидип бээр.

Юлия ГУБАНОВА, РПФ-тиң Тыва Республика салбырының специалисти.

Күш чок деп санаар

2010 чылдың июнь 25-те Сүт-Хөл кожуунун Кара-Чыраа ортумаа школазын доосканының дугайында Салган Хеймер-оолович КУЖУГЕТТИҢ адынга тывыскан 17 АБ 0002482 аттестаттың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

...

2011 чылдың апрель 14-те Кызыл хоорайның ПУ-4-түн Байлак Вадимович ЭНИКПЕННИҢ адынга тывыскан машина башкаар шынзылганың читкенин барымдаалааш, ону күш чок деп санаар.

★ Бодалдар дизи

Эрес-дидим чорук маадыр-биле кады өлүп кагбас, а ону эрттир чурттаар. Еврипид.

Ынакшыл хоойлу билбес.

А.Бозций. Ынакшылды, акшаны, сагыш човаашкынны чажыраар болдунмас.

Лопе де Вега.

Дүн сылдыстарга болгаш херээжен кижиге чырыткыны бээр.

Дж.Байрон.

Төрүттүнген хүнүдөр-биле!

Тожу кожуунун Адыр-Кежиг суурда чурттап чоруур бистиң ынак ававыс Оюмаа Константиновна БАРААН июнь 3-те 68 харлаан. Ававыс — үр чылдар иштинде уруглар садында кызымаккай шаңнал-макталдыг ажилдап чораан, күш-ажылдыг хоочуну, 3 кыстың, 3 оолдун ынак авазы. 9 кыстың, 5 оолдун эргин кырган-авазы.

Ававыска төрүттүнген хүнүн таварыштыр кадыкшылды, аас-кежикти, өөрүшкүнү күзевешаан, ававыска ам-даа хөй чыл чоруурун күзедивис.

Хүндүткел-биле,

уруглары, кенээтери, күдээлери, хөй санныг уйнуктары.

Россия хүнүнге тураскааткан

Бо чылдың июнь 12-де 11.00 шакта Россия хүнүнге тураскааткан республика чергелиг аът чарыжы Шагаан-Ары хоорайга болур.

Дадывыры: аныяк аъттарның — 3000 рубль улуг аъттарның — 5000 рубль.

Аъттарның бүрүткел ийи 12-де 9.00 шакта Аът ээлериңге болгаш мунукчуларга негелделер:

1. 18 харга чедир аът мунукчуларынга ада-иезиниң чөпшээрел-бижи херек. Ону суму чагыргазы бадыткаар.
2. Чарыш киржикчилери камгалал бөрттерлиг болур.
3. Камгалал херечилели (страховка). чардынган турар.

Тел.: 8-913-342-8934.

Оргкомитет.

Извещение

В Администрацию Пий-Хемского кожууна поступило заявление от Ойдунаа Джамиля Калдар-ооловны, о предоставлении в долгосрочную аренду земельного участка из земель сельскохозяйственного назначения, расположенного по адресу: Республика Тыва, Пий-Хемский кожуун, местечко «Мойналык», общей площадью 5 00000 кв.м. (площадь ориентировочная, уточняется по материалам межевания), разрешенное использование — для ведения крестьянского (фермерского) хозяйства.

В рамках действующего законодательства в течение 30 дней со дня опубликования данной информации отделом земельных, имущественных отношений и архитектуры администрации Пий-Хемского кожууна принимаются письменные заявления по данному заявлению.

Чагыдылга — 2012 (II)

«ШЫН» — ЧОННУҢ СОЛУНУ

2012 чылдың ийги чартык чылында «Шын» солунуң чагыдылгазы Тываның бүгү почта салбырларында болгаш «Тыва-печать» КХН-ниң киоскилеринде бо хүннерде чоруп турар дээрзин дыңнадып тур бис.

Ынчангаш «Шынны» үезинде чагыдып алырынче республиканың ырак-чоок булуңнарында чурттап турар хүндүлүг чонувусту-бижикчилеривисти, номчукчуларывысты кыйгырдывыс!

Ооң-биле чергелештир чылдың ийги чартыгыга чедир чагыдылгазы үстү берген номчукчулар бар болза, чурттап турар чериниң аайы-биле почта салбырларында болгаш «Тыва-печать» черлеринге дарый чедип, «Шын» солуну айлап чагыттырып алырыңарны сүмелээр-дир бис.

ХҮНДҮЛҮГ ЧОНУВУС!

«ШЫН» СОЛУНУҢ ҮЕЗИНДЕ ЧАГЫДЫП НОМЧУҢАР. ЧАГЫДЫЛГА УЛАМЧЫЛАП ТУРАР!

Тыва Республиканың Кадык камгалалы болгаш социал хөгжүлдө яамызы кадык камгалал болгаш социал хөгжүлдө сайыдының оралакчызы Наталия Күске-Караевна Ховалыгга ооң оглу

Саян Витальевич ХОВАЛЫГНЫҢ

элекке мөчээни-биле холбаштыр өг-бүлезинге болгаш чоок кижилеринге ханы кажыдалды илере-дип тур.

Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Юстиция херектеринин талазы-биле яамызы. Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: кол редактор—2-01-35, редакторун оралакчызы — 2-19-87, тел. факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91. e-mail: shyntuva@mail.ru; shyntuva@yandex.ru; КИЛДИСТЕР: нитилел-политиктиг килдист—2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-17-09, көдөз ажыл-агый — 2-17-09, оочулга — 2-03-87, үлетпүр — 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделеда үш катат үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 9000. Чагыг 63. Номерни парлагже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 18.00.

Расч. счет № 40603810400000000263 Корр.счет № 301018105000000000735 БИК 049304735 ИНН 1701008465 КПП 170101001 ОАО АБ «Народный Банк Республики Тыва» г. Кызыл. Харылзаа, информация технологиялары болгаш массалыг коммуникациялар адырынга хайгаарал талазы-биле федералдыг албанның Тыва Республика талазы-биле эргелели «Шын» солуну 2012 чылдың март 12-де эде бүрүткээ. Херечилелдин дугаары—ПИ №ТУ17-00050. Индекс 11530, 31730. «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко, 1). Солунда парлагынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияны туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харыылаар.